

Kulturmiljöunderlag Torslanda centrum

Kulturmiljörapport 2016:3
Else-Britt Filipsson
Karolina Kegel
Karin Nordström

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM

Kulturmiljöunderlag: Torslanda centrum, mars 2016
Kulturmiljörapport 2016:3
Stadsbyggnadskontorets dnr 0679/14
Kulturförvaltningens dnr 0600/15
Beställare: Stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad
Västra Götalands län, Göteborgs stad
Text och research: Arkeolog Else-Britt Filipsson, Arkeolog Karolina Kegel och Bebyggelseantikvarie Karin Nordström
Foto: Göteborgs stadsmuseums arkiv samt författarna, där annan fotograf ej anges.
Kartor: Karin Nordström och Karolina Kegel
Grafisk form: Kristian Jonsson

EKONOMISKA KARTAN

© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

GRUNDKARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATA-BAS

© Stadsbyggnadskontoret Göteborgs stad

Omslag: Torslanda torg från sydväst, 1976. Foto: Lars Noord.

Göteborgs stadsmuseum
Norra Hamngatan 12 | 411 14 Göteborg,
Tel: 031-368 36 00.
E-post: stadsmuseum@kultur.goteborg.se
© GÖTE BORGS STADSMUSEUM 2016

The logo for Göteborgs Stadsmuseum, featuring the text "GÖTEBORGS STADSMUSEUM" in white, uppercase letters on a solid magenta rectangular background.

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	4
Bakgrund	4
Uppdrag	4
Syfte	4
Metod	4
Kulturhistoriskt skydd	5
Läsanvisning	5
 Områdets framväxt	 7
Översiktlig beskrivning av området	7
Förhistoria	7
Det agrara landskapet före 1950	10
Vägar	11
Industrisamhället 1950-2000	13
Arkeologiska utredningar i samband med områdets utbyggnad 1968-2015	18
 Kulturhistoriska lämningar och befintlig bebyggelse	 23
Fornlämningar	23
Befintlig bebyggelse	50
Äldre vägmiljö	66
 Analys och sammanfattning	 69
Miljöer och objekt att särskilt värna	69
Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	71
Arkeologiska utredningar	73
 Källor och litteratur	 74

INLEDNING

Bakgrund

I samband med programarbete för Program för utveckling av centrala Torslanda (tidigare kallat Östra Amhult) har stadsbyggnadskontoret begärt in ett kulturhistoriskt underlag inom områdena kulturmiljö och arkeologi. Programarbetet syftar till att klargöra hur trafiksituationen i området mellan Torslanda torg och Amhults centrum, kan förbättras. Vidare ska programmet utreda förutsättningarna för komplettering av bostäder, verksamhet och kommunal service.

Uppdrag

Kulturförvaltningen har på uppdrag av Göteborgs stadsbyggnadskontor framställt ett planeringsunderlag för kulturmiljö i området kallat Centrala Torslanda. Arbetet har utförts under sen vinter och våren 2016 genom bebyggelseantikvarie Karin Nordström samt arkeologerna Else-Britt Filipsson och Karolina Kegel.

Syfte

Syftet med kulturmiljöunderlaget är att uppdatera och fördjupa kunskapen om områdets kulturhistoriska värden och förbättra planeringsunderlaget för Göteborgs kommun. Kulturmiljöunderlaget ska ge en samlad bild av områdets kulturhistoria, arkitektoniska och upplevelsemässiga kvaliteter samt kartlägga fornlämningsbilden i området. Det skall även ge en översyn av befintliga arkeologiska utredningar för bedömning av vilka utredningar som kommer krävas i detaljplaneskedet.

Kulturmiljöunderlaget ska fungera som ett stöd i stadsbyggnadskontorets arbete med programarbetet för utveckling av centrala Torslanda och i de kommande detaljplanerna.

Kulturmiljöunderlaget ska fungera som:

- Kunskaps- och inspirationsresurs i planeringen för såväl bevarande som nyetablering.
- Stöd vid utarbetande av planbestämmelser.
- Stöd för antikvariska konsekvensanalyser och granskning av bygglov.

Metod

Området har studerats genom arkiv- och kartstudier samt okulärbesiktning på plats i fält. Utredningsområdets karaktärsdrag har beskrivits utifrån en enklare landskapsanalys där siktlinjer, stråk, landmärken och gränser/kanter, barriärer har beaktats. Området har studerats utifrån ett historiskt perspektiv där väsentliga tidsskikt i dess utveckling redovisas i kartor och relateras till vyer, platser och bebyggelse som visar olika epoker i dagens landskap. Slutligen har en kulturhistorisk analys och värdering gjorts av de spår som finns i landskapet idag, samt ett framhållande av aspekter och karaktärsdrag som bedöms som viktiga att värna inför den framtida omvandlingen av området.

Planeringsunderlaget kommer i första hand vara baserat på en sammanställning och en analys av befintligt material. Vid studien av kulturlandskapet har även närområdet i vissa fall tagits in i analysen eftersom kulturelement kan hänga samman.

När det gäller de arkeologiska värdena i området finns tidigare inget samlat underlag. En arkiv- och kartstudie samt okulärbesiktning på plats har gjorts för att beskriva och bedöma känsligheten i miljöerna ur ett arkeologiskt perspektiv. Fornlämningarna som ryms inom utredningsområdet och i anslutning till detta område redovisas med en kort kommentar om deras antikvariska status. En sammanställning av de arkeologiska utredningarna som utförts i området redovisas.

Kulturhistoriskt skydd

Kulturmiljölagens kap 2

Inom området finns ett stort antal **fornlämningar** som skyddas genom Kulturmiljölagens (KML 1988:950) kapitel 2. Tidigare okända fornlämningar har samma omedelbara lagskydd som befintliga, kända lämningar.

En så kallad **övrig kulturhistorisk lämning** har inget automatiskt lagskydd men anses ändå ha ett antikvariskt värde. Exploatering i anslutning till övriga kulturhistoriska lämningar kräver samråd med länsstyrelsen då de efter förnyad besiktning kan bedömas utgöra fornlämning.

I underlaget presenteras också övriga kulturhistoriska lämningar med **oklar antikvarisk status**. Denna bedömning är gjord av författarna och syftar till att uppmärksamma specifika lämningar där lagskydd saknas eller ej kvarstår, men där det finns skäl att vara särskilt uppmärksam inför planering.

Till en fornlämning hör, enligt KML, ett så stort område som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns **fornlämningsområde** och har samma skydd som fornlämningen. Det är länsstyrelsen som avgör fornlämningsområdets omfattning.

Terminologin kring den arkeologiska processen enligt KML har varierat över tid. I detta underlag används begreppen *arkeologisk utredning*, *arkeologisk förundersökning* respektive *arkeologisk undersökning* för de tre huvudsakliga stegen i processen, så som de är beskrivna i KML. Det äldre begreppet *slutundersökning* används ibland synonymt med *arkeologisk undersökning* vilket även gjorts i kulturmiljöunderlaget.

Kulturmiljölagens kap 4

Torslanda kyrka med klockstapel och kyrkogård skyddas genom Kulturmiljölagens (KML 1988:950) kapitel 4 gällande **kyrkliga kulturminnen**.

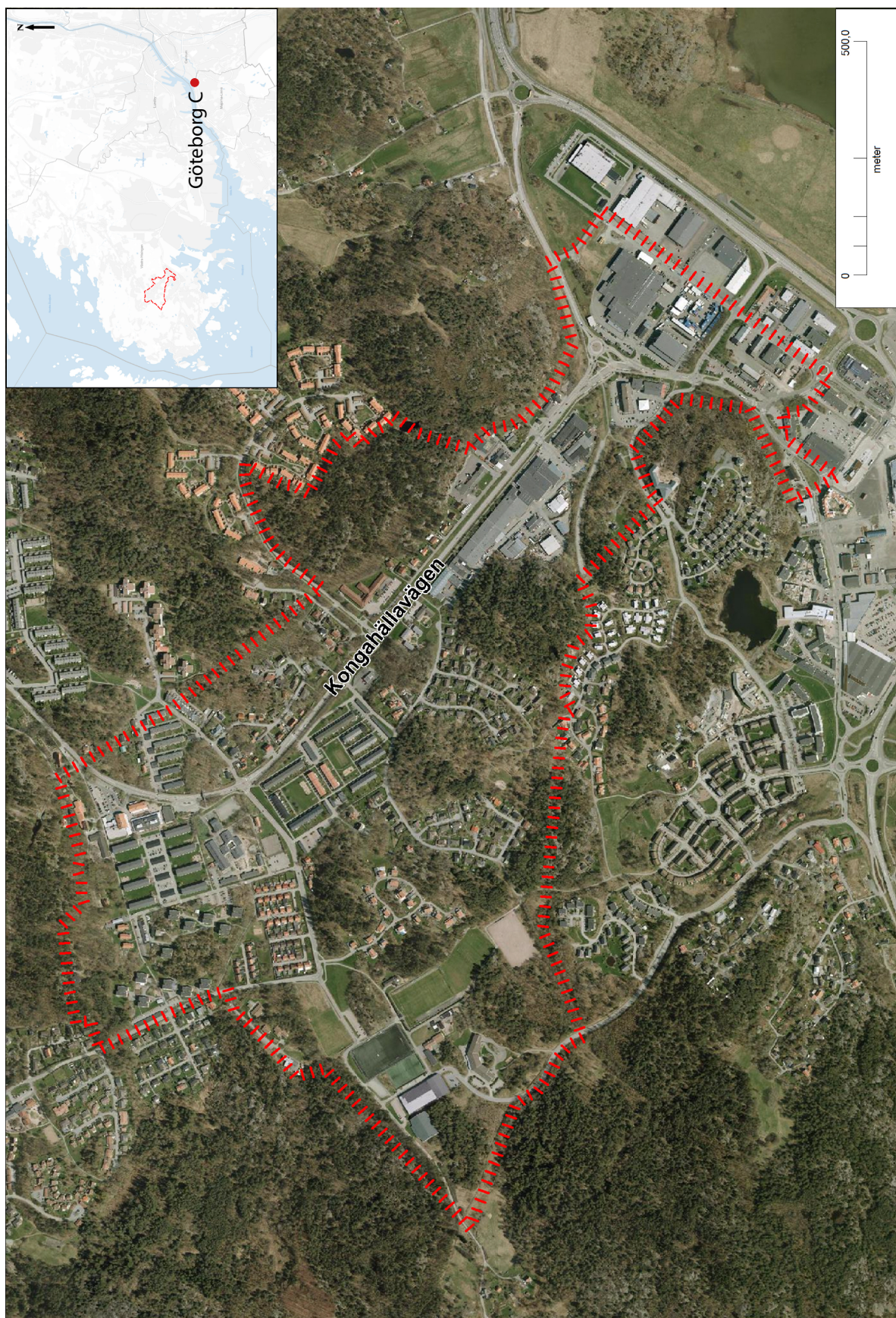
Plan- och bygglagen

I Göteborgs stads bevarandeprogram *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse* finns den gamla skolan (78:5) och den äldre prästgården (78:3) beskrivna och ska därmed tolkas enligt Plan- och bygglagens 8 kap 13§ "En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas." Vidare finns inom området äldre bostadshus och en ekonomibyggnad från sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal samt byggnader av hög arkitektonisk kvalitet som även dessa bör tolkas enligt detta lagrum. Hit kan också flygledartornen räknas.

För alla byggnader gäller att iaktta varsamhet enligt Plan- och bygglagens 8 kap 17§ "Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."

Läsanvisning

Först ges en sammanfattande historisk bakgrund. Därefter beskrivs områdets fornlämningar och bebyggelse med kommentarsrutor "Att särskilt tänka på". De är tänkta som en hjälp vid till exempel bygglovsfrågor där varsamhet ska iakttas. Kompletterande studier på detaljnivå kan komma att krävas vid planerad exploatering. I utvecklingskartan "Analys" presenteras utvalda områden som i detta underlag har bedömts ha ett särskilt högt värde. Inom dessa områden ska vård och underhåll av marker och byggnader ske på kulturmiljöns villkor.

Figur 1. Programområdets utbredning och läge på västra Hisingen.

OMRÅDETS FRAMVÄXT

Översiktlig beskrivning av området

Stadsdelen Torslanda ligger på västra Hisingen i Göteborg. Området domineras av kuperad bergsterräng med inslag av småskaliga odlingsmarker i de många små dalgångarna. Bergspartierna består till stor del av områden med berg i dagen men ofta är de bevuxna med barr- och blandskog. Delar av området präglas av sin närhet till havet, bland annat finns flera skaljordsbankar i området. Områdets centrala delar är kraftigt exploaterade.

Utredningsområdet sträcker sig från Torslanda medeltida kyrka, helt nära Torslanda torg med rekordårens bostadsområden i norr, till Amhult med sitt nybyggda stadsdelscentrum på den gamla flygplatsens mark i söder. In emellan ligger oexploaterade skogsdungar och hållmarker som rymmer spår från tidigare markanvändning (figur 1).

Förhistoria

Under en stor del av förhistorien var Hisingen en örik skärgård. De lägre liggande delarna av nuvarande Torslanda centrum låg under vatten eller i direkt anslutning till det (figur 2). Detta var ett resultat av inlandsisens avsmältande och därav höjda havsnivåer. Denna arkipelag var förmodligen en gynnsam och rik havsmiljö att vistas i, då människorna levde av insamling, fiske och jakt. Runt om i Torslanda finns spår av dessa människor som vistats i trakten under tusentals år, framför allt i form av boplatser. Boplatser är en samlingsbeteckning på platser där man funnit redskap eller spår av någon typ av verksamhet i form av exempelvis eldstäder, avfall eller rester av bebyggelse.

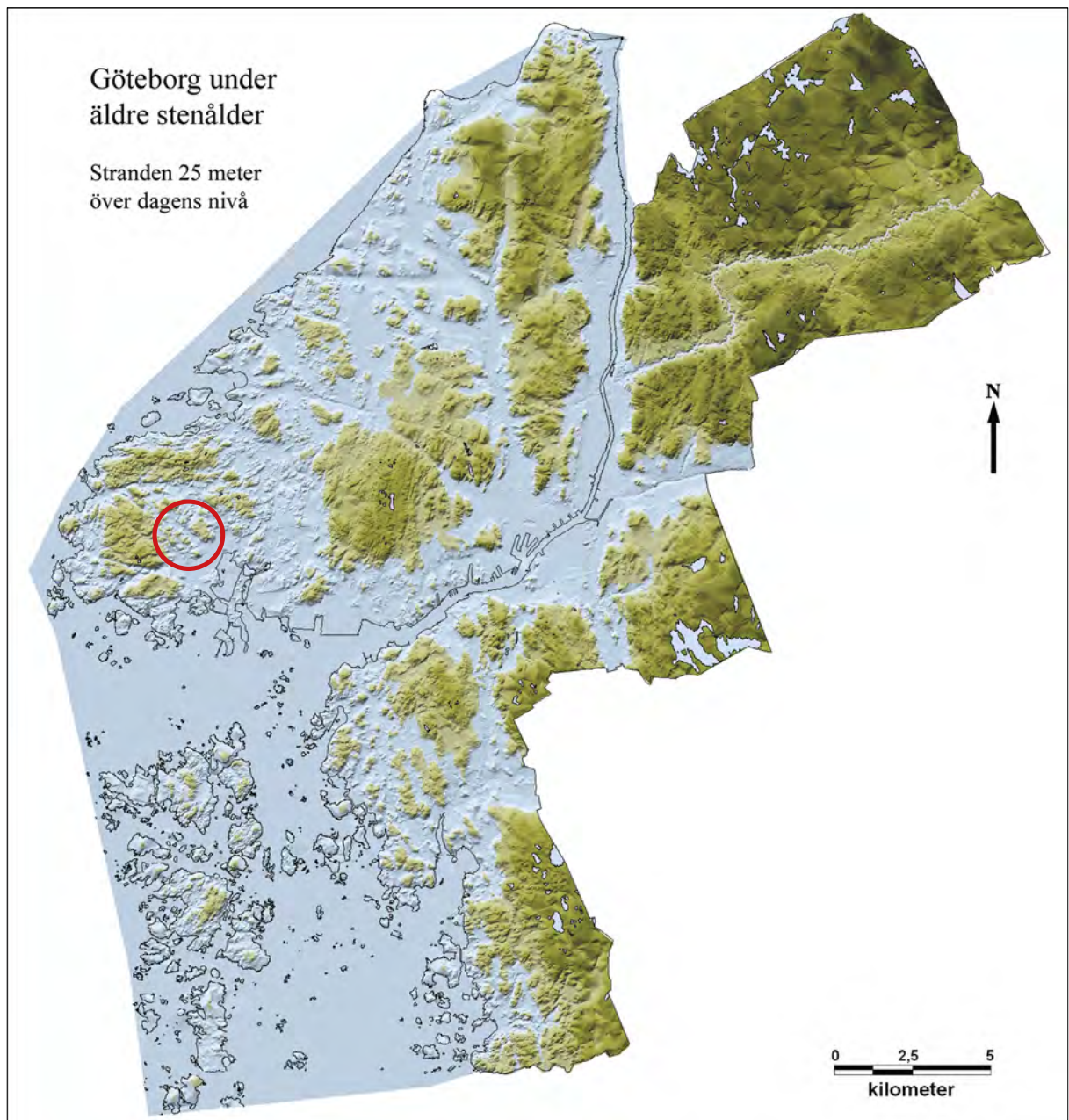
De äldsta spåren av mänsklig aktivitet i området utgörs av boplatser från **äldre stenålder** (10 000 - 4000 år f. Kr.). Inget organiskt mate-

rial är bevarat från denna tid, utan lämningarna består främst av stenredskap och så kallade anläggningar – exempelvis gropar, eldstäder, hyddbottnar och liknande. Boplatserna från denna tid ligger ofta i skyddat läge omgivna av klippor och lägre berg.

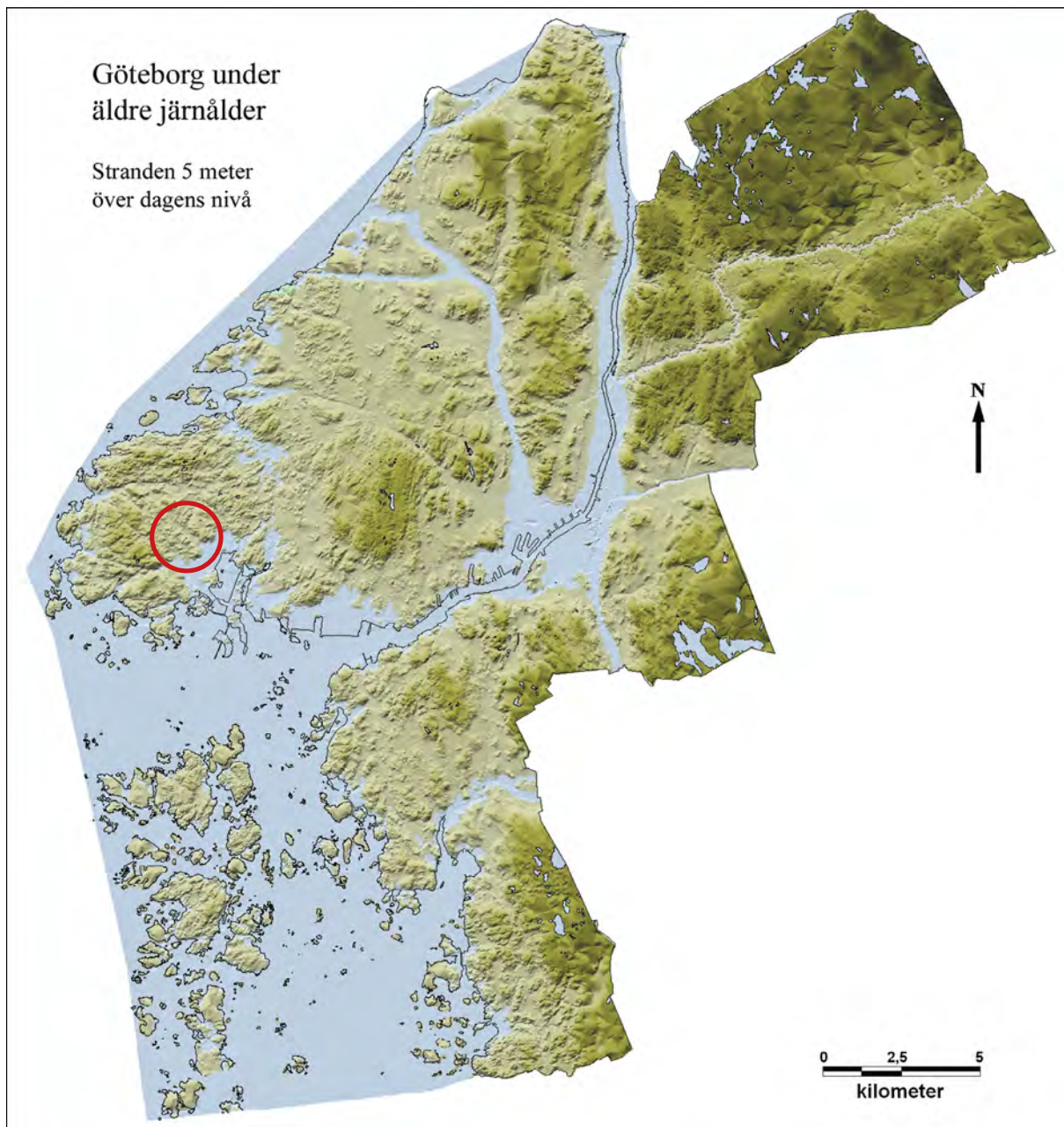
Yngre stenålder (4000 - 1700 f. Kr.) har gett lämningar i form av boplatser och fyndplatser. Fyndplatser betecknar platser där enstaka, boplatserindikerande fynd påträffats. Inte heller från denna period finns organiskt material bevarat. Från och med denna period uppträder keramik i Skandinavien, vilket innebär att även denna fyndtyp förekommer på boplatser från denna tid i Torslanda.

Det finns få kända lämningar från **bronsåldern** i det aktuella området. Möjliga spår från perioden är stensättningar, det vill säga gravar, som vanligtvis dateras till yngre bronsålder (1700 - 500 f. Kr.) eller **äldre järnålder** (500 f. Kr. - 550 e. Kr.). Särskilt så kallade oregelbundna stensättningar återfinns ofta i sådana bergiga, kustbundna miljöer som Torslandaområdet representerar (figur 3). Stensättningar, liksom rösen, har ofta anlagts på platser som varit synliga från vattenfärdleden och inte sällan med möjlig utsikt från en stensättning till nästa.

Utöver de ovan nämnda stensättningarna har järnåldern avsatt en mindre mängd synliga spår i området, återigen i form av boplatser. Bland annat har man funnit lämningar av långhus från äldre järnålder på en handfull platser inom programområdet. Värt att nämna är också att namnet *Torslanda* sannolikt uppstår under denna period. Under **yngre järnålder** (550 - 1050 e. Kr.) skapas grunden till det bysystem som i stort sett består fram till skiftena under 17- och 1800-talet. Få lämningar är kända från yngre järnålder i Torslandaområdet, sannolikt delvis för att de sammanfaller med dagens gårds- och byplatser.

Figur 2. Havsnivån i Göteborgsområdet under äldre stenålder. Läget för utredningsområdet i Torslanda markerat med röd cirkel. Notera områdets skärgårdskaraktär. Efter Andersson & Ragnesten 2005:34.

Figur 3. Havsnivån i Göteborgsområdet under äldre järnålder. Läget för Torslanda markerat med röd cirkel. Området låg under denna period fortfarande i direkt anslutning till havet. Efter Andersson & Ragnesten 2005:150.

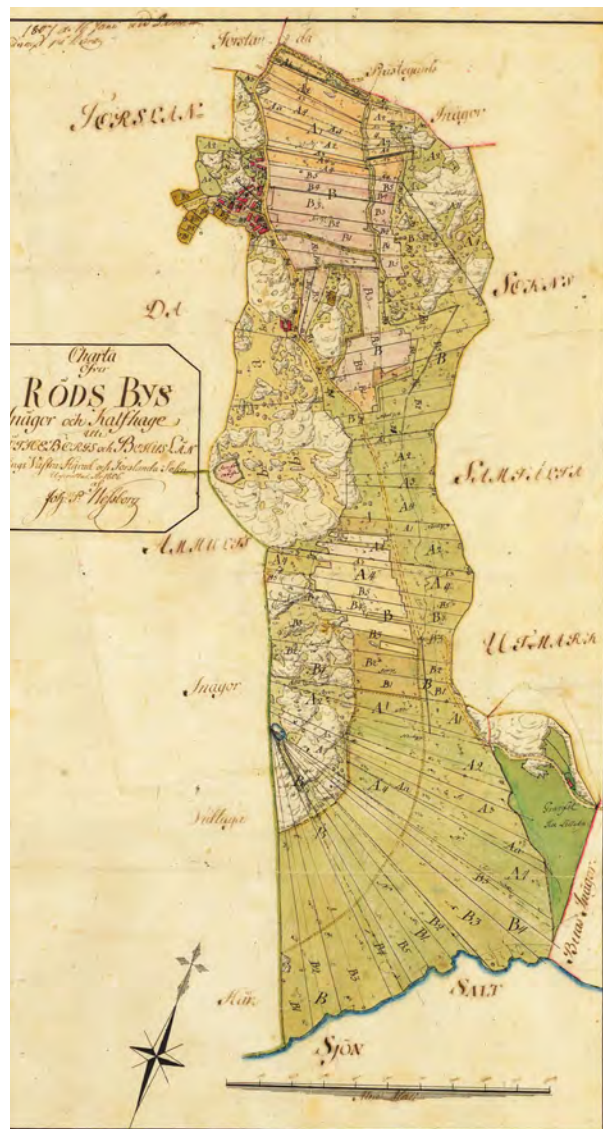
Det agrara landskapet före 1950

Centrala Torslanda ligger i det som utgjorde Torslanda socken. Före 1658 tillhörde området Norge.

Socknens största gårdar eller byar var Torslanda, Amhult, Hästevik, Röd och Tumlehed, med 4 – 1 1/2 mantal (figur 4-6). Inom undersökningsområdet ligger delar av Torslanda by, Amhult och Röds byar, samt delar av byn Nolereds marker. Kyrkan, som troligen byggdes i slutet av 1100-talet, var placerad vid Torslanda by. Jordbruket dominerade men fiske har också bedrivits. Under 1700-talets sillfiskeperiod från 1746 till 1800-talets början fanns ett flertal sillsalterier och trankokerier längs kusten. Senare drevs fiske i mindre skala och in på 1900-talet hade detta stor betydelse för delar av Torslanda.

I slutet av 1800-talet började sommarbostäder att etableras och från 1920-talet uppfördes sommarstugor inom flera områden.

En viktig förändring i Torslanda jordbrukssocken genomfördes 1923 då Torslanda flygplats byggdes intill ett strandområde vid Amhults by (figur 8). Här bedrevs reguljärt flyg från 1926 och flygplatsen utvidgades efter hand. Torslanda flygplats avvecklades 1977–81.

Figur 4. Röds bys in-
ägor och kalvhage
1806. Stora delar av
utredningsområdet
ligger inom Röds
bys ägor.

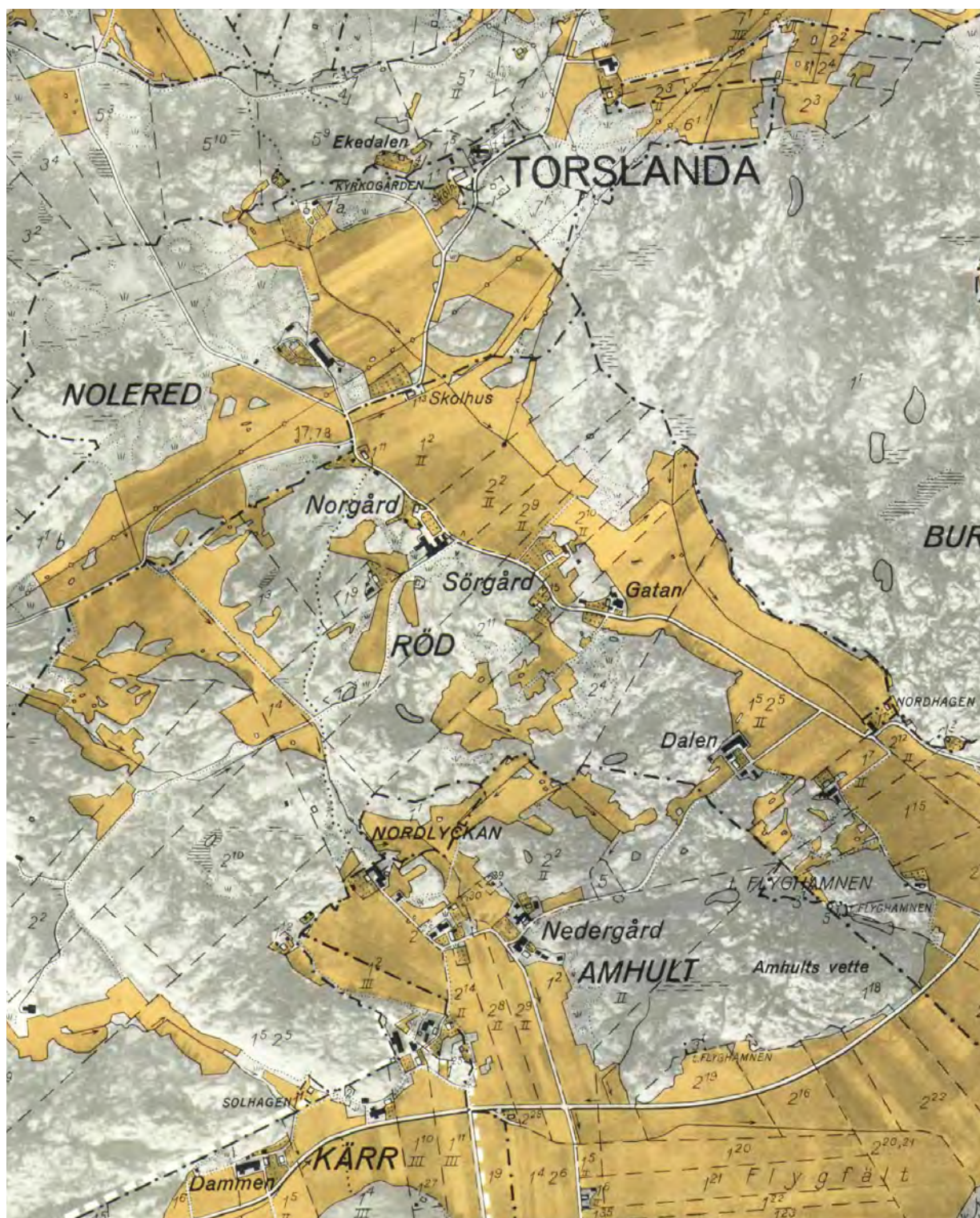
Figur 6. Karta över
Röds by, laga skifte
1836.

Vägar

Kongahällavägen som korsar undersökningsområdet har mycket gamla anor. På äldre kartor kan vi se att vägen delade sig ungefär där Noleredsskolan ligger idag (figur 7). Ena vägen ledde ner till Hjuvik/Hästevik och kallas idag Gamla Hjuviksvägen. Den sträckan är ännu relativt oförändrad. Den andra vägen fortsatte ner mot Torsviken och vidare mot Göteborg ungefär som nuvarande Torslandavägen går. En del av det som idag är Torslandavägen finns kvar inom området och kallas Burs skogsväg.

Figur 7. Generalstabens karta över Hisingen 1863. Mitt i kartbilden ses Kongahällavägen dela sig i en östlig och en västlig gren.

Figur 8. Programområdet, ekonomiska kartan 1934. Här ser vi jordbruket ungefär när det når sin största utbredning. Gårdarna i byarna Nolered och Röd är viktiga i området. Längst ner i kartbilden står det "Flygfält" med stora bokstäver över åkrarna.

Industrisamhället 1950-2000

På 1960-talet etablerades Volvos nya fabrik i Sörred öster om nuvarande stadsdelen Torslanda. 1960–66 byggdes ett nytt bostadsområde i Röd - Nolered som ansluter till Torslandas gamla centrum kring kyrkan. Närmast kyrkan placerades Torslanda torg och en ny skola (Noleredsskolan) som gränsar till f d småskolan. Väster om Torslanda torg uppfördes lamellhus och en grupp punkthus i fyra våningar. I söder och sydväst ansluter en grupp kedjehus och ett radhusområde. Öster om torget byggdes några loftgångshus och en radhuslänga och i nordost ett område som omfattade radhus och atriumhus.

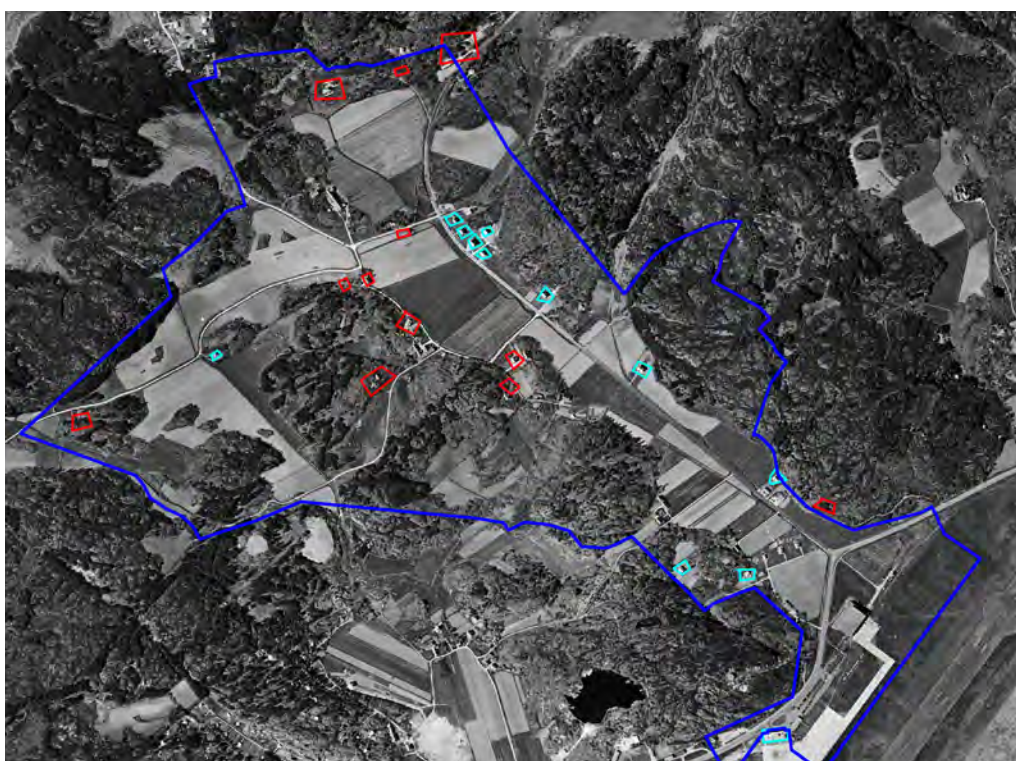
1967 införlivades Torslandaområdet med Göteborg.

Torslanda flygplats avvecklades 1977–81. Här kom mindre industrier och logistik att etablera sig och sedan början av 2000-talet växer den nya stadsdelen Amhult fram med centrum- anläggning och bostadsområden(figur 9).

I området finns ett fåtal byggnader kvar sedan tiden före 1930 och då främst enstaka bostadshus, även om kyrkan med klockstapel och småskolan också hör till denna kategori. Endast en av lantbrukets ekonomibyggnader finns ännu

kvar inom undersökningsområdet. Längst i söder finns en äldre vägmiljö bevarad. **Byggnader uppförda före 1930 som finns i området idag samt den äldre vägmiljön är markerade med rött på kartan.**

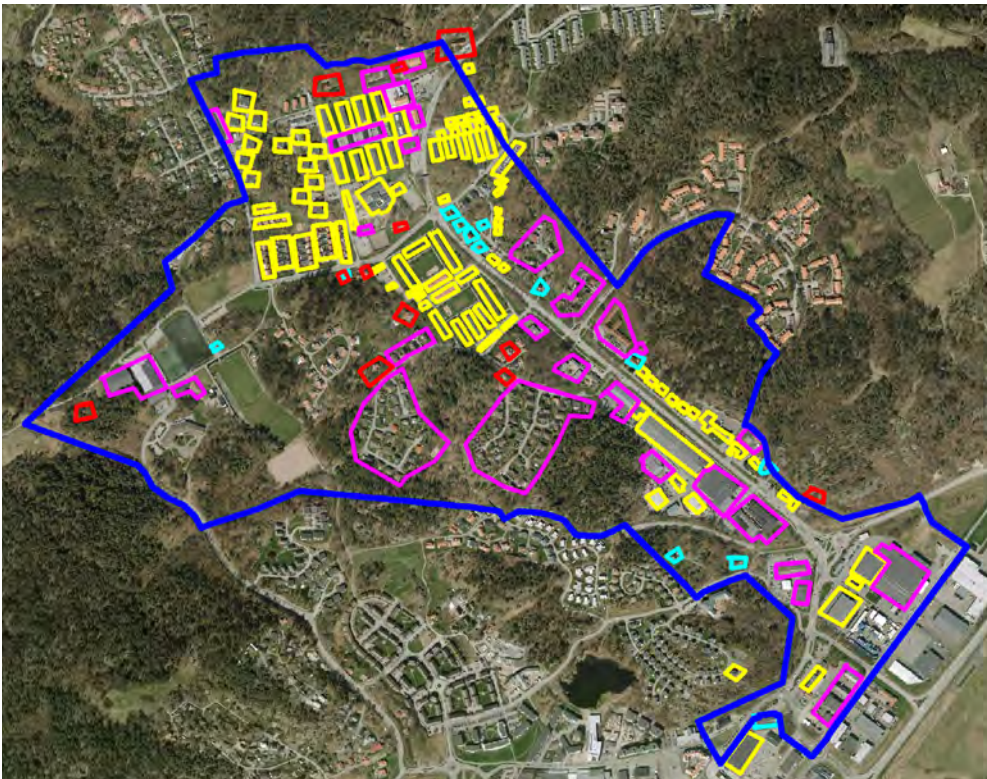
Området har efter tiden som jordbruksbygd i huvudsak fyra utbyggnadsfaser. På 1950-talet tillkom ett mindre antal villor mestadels utefter Kongahällavägen, några har hunnit både kom-

ma och försvinna. Ett tiotal finns kvar. **Byggnader uppförda före 1960 som finns i området idag är markerade med blått på kartan.**

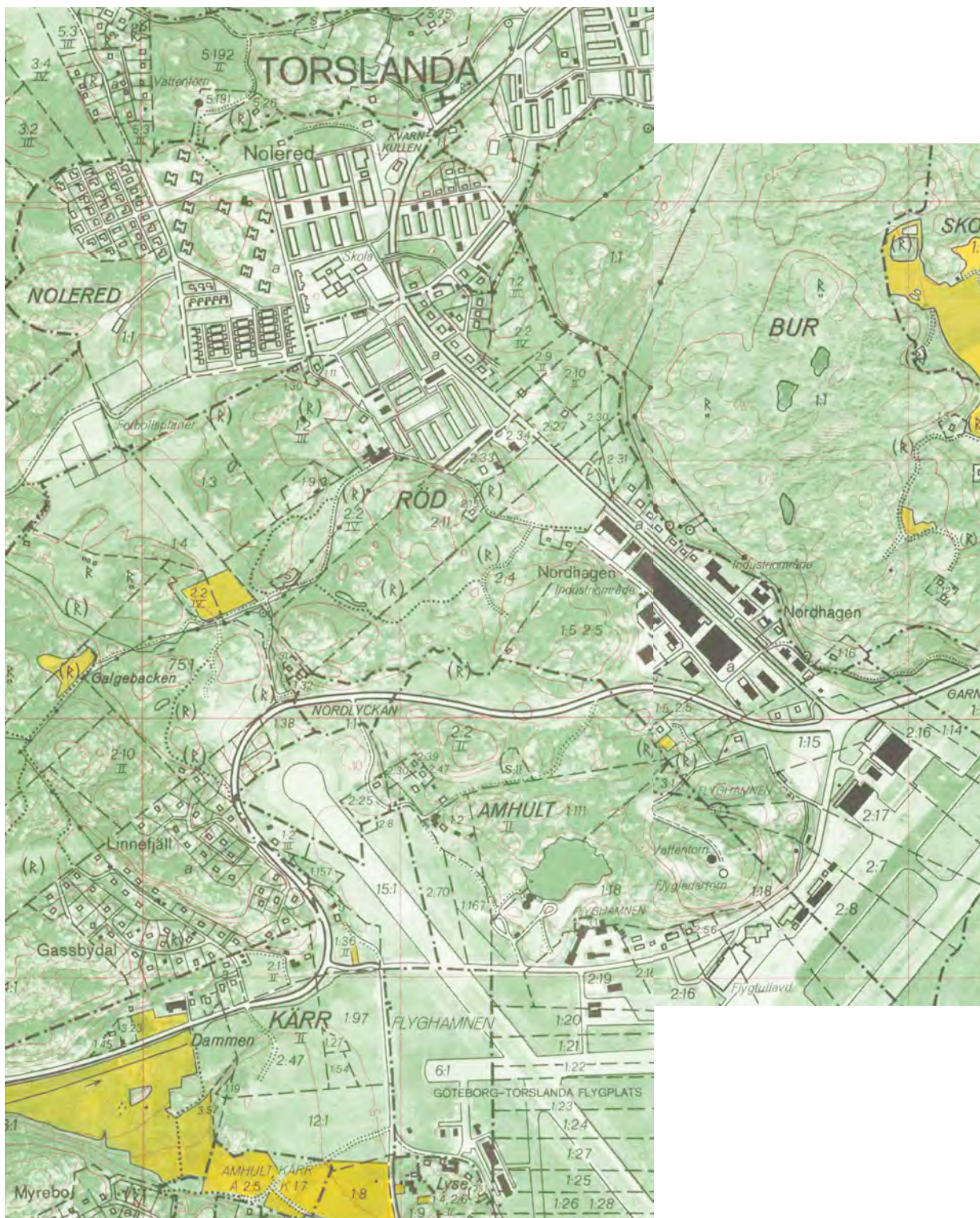
Den stora utbyggnaden kom sedan under 1960-talet med framför allt flerfamiljshus och radhus. Under denna period tillkom också Noleredsskolan och delar av Torslanda torg. Karaktären av verksamheter och småindustri

eller logistik etablerades under 1960-talet och förstärktes under perioden därefter. **1960-talets byggnationer markerade med gult på kartan.**

Under perioden 1970- till 1990-talet har området i huvudsak kompletterats med villor. Torgmiljön har också utvecklats. Flera av de verksamhetsbyggnader som vi ser utefter Kongahällavägen och ner mot Amhult härrör från denna period. Efter denna fas har ytter-

ligare ett villaområde etablerats och smärre förtätningar gjorts. Gymnasieskolan har tillkommit på senare tid. **Bebyggelse från 1900-talets sista årtionden markerade med rosa på kartan.**

Figur 9. Programområdet, ekonomiska kartan 1973. Här har flera nya bostadsområden tillkommit, liksom ett stort område för småindustri och verksamheter. Längst ner i kartbilden finns Torslanda flygfält med sina stora landningsbanor.

Figur 5. Programområdet, ortofoto 2014. Utvecklingen mot fler småhusområden har fortsatt (jfr kartor s. 14-15).

Arkeologiska utredningar i samband med områdets utbyggnad 1968-2000

I samband med Torslandaområdets utbyggnad under andra halvan av 1900-talet genomfördes ett antal arkeologiska utredningar (se karta s. 20, samt figur 11-13).

Syftet med en arkeologisk utredning är att inför en exploatering ta reda på om det finns tidigare okända fornlämningar inom området. Resultatet ger ett underlag inför fortsatt planering. Det är Länsstyrelsen som beslutar om en arkeologisk utredning ska utföras enligt 2 kap.11§ KML.

Äldre sonderingsgrävningar

1960-talet var en tid av stark expansion i Göteborgsområdet och villkoren för de arkeologiska utredningarna såg annorlunda ut mot i dag. Inte minst de tekniska förutsättningarna har förändrats. Förutom att utredningar i dag oftast tar hjälp av grävmaskiner har även analyser och dateringsmöjligheter utvecklats.

De äldre utredningarna kallades för sonderingsgrävningar. Inom planområdet gjorde arkeologer en omfattande sådan 1968. År 1976 gjordes en sonderingsgrävning som snarast motsvarade vad som idag skulle kallas en förundersökning, eftersom arkeologerna undersökte befintliga, kända fornlämningar. Sonderingen 1976 beskrivs för tydlighets skull ändå under denna rubrik.

Sonderingsgrävning år 1968

En sonderingsundersökning gjordes 1968 av arkeologer från dåvarande Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:01; gul markering på karta s. 20). Detta var den första arkeologiska utredning som gjorts inom Göteborgs stad. Anledningen var ett planerat oljeraffina-

deri som skulle förläggas i Torslanda. Exploateringen blev dock aldrig av.

Sonderingsundersökningen 1968 omfattade ett stort område som under relativt kort tid skulle utredas, oavsett om det skulle bebyggas eller inte. Med 86 provgropar som grävdes för hand samt 20 ytplockade ytor, det vill säga avsökning av öppen mark efter i matjorden synliga fynd, påvisades ytterligare sju fornlämningar (Torslanda 107,180, 181, 182, 185, 186 och 187) utöver de tidigare kända.

Sonderingsgrävning 1976

Inför byggnation av bostäder gjordes en arkeologisk sondering 1976 på fastigheterna Röd 2:2, 2:4 och 2:11, vilka då bestod av äldre åkrar (orange markering på kartan, s. 20). Dåvarande Göteborgs arkeologiska museum grävde 100 provgropar på ett drygt 8 hektar stort område inom fornlämningarna Torslanda 98, 100, 101 och 102 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1976:08). Boplatserna avgränsades till sju ytor. Utöver de tidigare nämnda Torslanda 98, 101 och 102 ringades fyra separata boplatsområden in inom Torslanda 100, kallade 100A-D.

Arkeologiska utredningar

Torslandavallen år 1998

År 1998 utfördes en arkeologisk utredning öster om Torslandavallen inför planerad byggnation av ett antal enfamiljshus vid nuvarande Röds Norgård (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:02; grön markering på kartan, s. 20). Två tidigare kända fornlämningar fanns i området, Torslanda 96 och 97. Vid utredningen påträffades ytterligare en boplatz, Torslanda 250, som idag ligger kvar med lagskydd då bebyggelsen kunde planeras så att fornlämningen inte berördes.

Amhult år 1999-2000

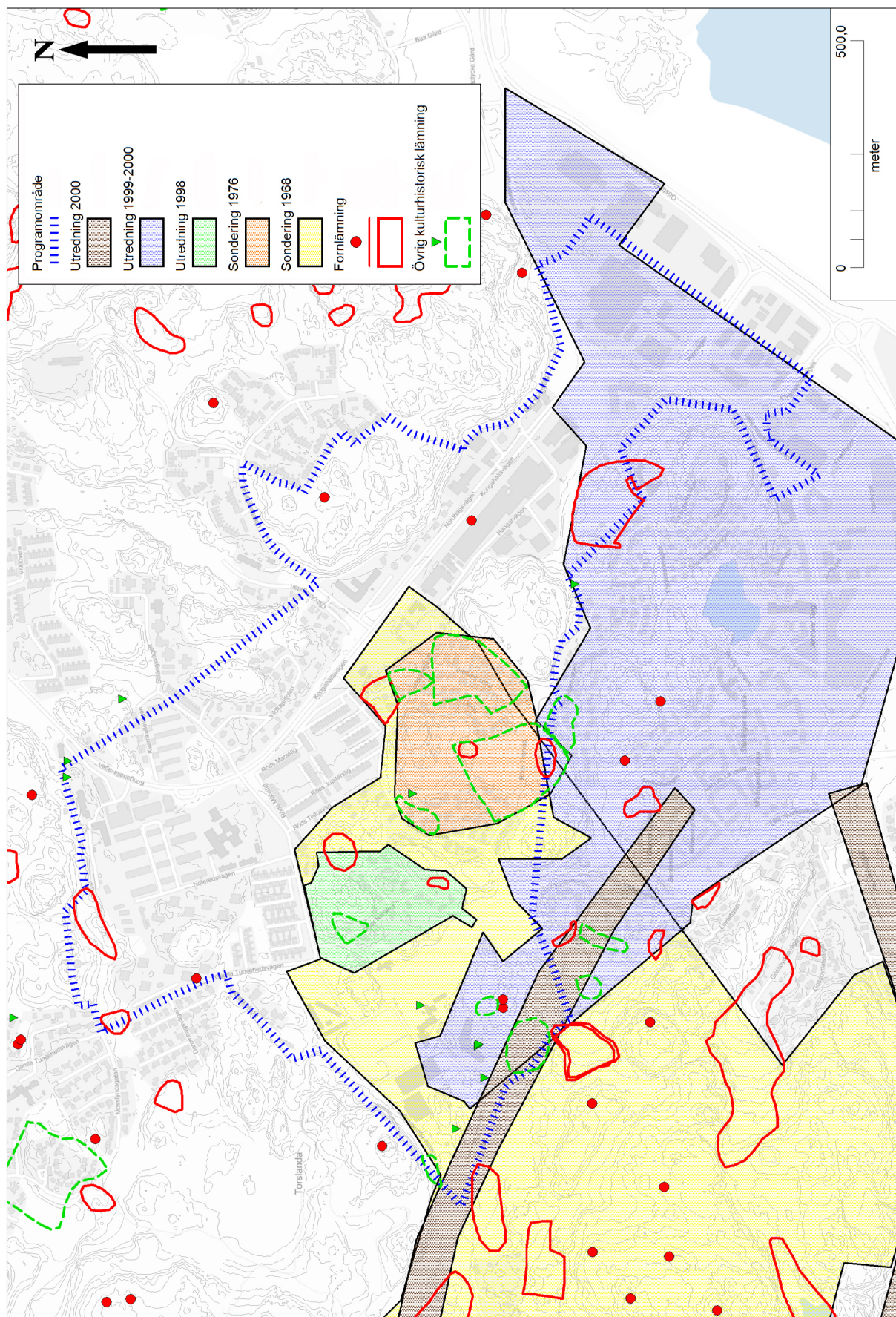
Inför en storskalig exploatering runt Torslanda flygfält och Amhults by för planerade bostäder, skola och väg genomfördes en arkeologisk utredning av Göteborgs stadsmuseum under några veckor åren 1999-2000 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 2000:02; blå markering på kartan, s. 20). Det konstaterades att området var rikt på fornlämningar, i synnerhet boplatser. Tre tidigare okända förhistoriska boplatser samt spår av Amhults gamla byplats påträffades.

Väg 155 år 2000

I samband med vägutredning för väg 155 gjorde Bohusläns museum och Göteborgs stadsmuseum år 2000 en kulturhistorisk förstudie och en därpå följande arkeologisk utredning inom två alternativa vägkorridorer i Torslanda och Öckerö socknar (grå markering på kartan, s. 20). Sju nya boplatsoområden inom Torslanda socken påträffades (Bohusläns museum och Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:21, 22). Två av fornlämningarna, Torslanda 258 och 260, var belägna omedelbart utanför det nu aktuella planområdet.

Att särskilt tänka på

- De områden som varit föremål för så kallade sonderingsgrävningar på 1960- och 1970-talet rekommenderas att återigen genomgå en arkeologisk utredning, i de fall bebyggelse planeras på dessa ytor. Det är länsstyrelsen som beslutar om arkeologisk utredning enligt KML 2 kap.
- Arkeologiska utredningar gjorda inom området har på grund av dåvarande lagstiftning inte tagit hänsyn till kulturhistoriska lämningar från 1800-talets första hälft. Efter en ändring i KML 2014 kan sådana lämningar få fornlämningsstatus. En särskild inventering av denna typ av lämningar kan därför komma att krävas även i de områden som tidigare varit föremål för arkeologisk utredning.
- Det finns inom området obebyggda ytor som inte varit föremål för arkeologisk utredning. Om exploatering av dessa ytor planeras kan arkeologisk utredning komma att krävas. Den kända fornlämningsbilden och landskapets utseende indikerar möjligheten till ytterligare, ännu okända fornlämningar (figur 10).

Figur 11. Flygfoto från 1976, mot nordost. Torslanda torg syns framför Torslanda medeltida kyrka. Flera arkeologiska utredningar har gjorts i områdets centrala delar. Foto: Lars Noord

Figur 12. Flygfoto från 1976 mot väster med Kongahällavägen i mitten. Fotot ger en bild av den lägre terrängen kring bergsimpedimenten vid vilka flera fornlämningar är belägna. Foto: Lars Noord

Figur 13. Programområdets södra del mot öst, flygfoto från 1976. På bildens högra sida syns del av området för utredningen 1999-2000. Foto: Lars Noord.

KULTURHISTORISKA LÄMNINGAR OCH BEFINTLIG BEBYGGELSE

Fornlämningar

Områdets fornlämningar beskrivs i nummerordning efter Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister (FMIS). Vissa av de lämningar som beskrivs i underlaget ligger utanför programområdet, men då deras fornlämningsområde ändå kan komma att påverkas tas de med i redogörelsen. Samtliga lämningar redovisas på kartorna i fig. 14-16 samt på s. 71.

Torslanda centrum har bebyggts i omgångar mellan 1960-talet och början av 2000-talet. Det ligger få kända fornlämningar kvar helt orörda i området. Under andra halvan av 1900-talet har ett flertal fornlämningar arkeologiskt undersökts och borttagits för att lämna plats åt bebyggelse. De lämningar som är bevarade inom planområdet har dock inte valts ut för eftervärden vare sig av hänsyn till pedagogiska värden eller ur forskningssynpunkt, utan blivit kvar för att marken inte varit aktuell för exploatering.

Torslanda 18:1

Fornlämningstyp: Boplatz

Arkeologiska insatser:

- Sonderingsgrävning 1968 av Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:01).

-Arkeologisk utredning 1999 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02). Fornlämningen låg inom utredningsområdet med berördes ej direkt.

-Arkeologisk utredning 2000 (Bohusläns museum och Göteborgs stadsmuseum 2000:22). Fornlämningen låg inom utredningsområdet med berördes ej direkt.

- Arkeologisk förundersökning med anledning av planerad skola och tillfartsväg (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42). Bland annat framkom keramik med tvärsnottsdekor. Fornlämningen avgränsades i nordost men ligger i övrigt kvar.

Datering: Äldre och yngre stenålder.

Status: Fornlämning, delundersökt. Lagskyddad.

Kommentar: Området benämns Galgebacken. Platsen har ytplockats sedan början av 1900-talet på ett relativt betydande fyndmaterial såsom skivxor, dolkfragment, skrapor, kärnor, keramikskärvor, brända ben och avslag.

Torslanda 19:1

Fornlämningstyp: Fornlämningsliknande bildning

Arkeologiska insatser: -

Datering: -

Status: Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd saknas.

Kommentar: Har inte lagskydd i nuläget men det bör bringas klarhet i om det rör sig om en grav eller inte, om exploatering ska ske på platsen. I FMIS beskriven som en stensättningsliknande lämning, oregelbunden, 5-7 meter i diameter och övertorvad. Vid Riksantikvarieämbetes inventering 1964 och Göteborgs arkeologiska museums besiktning 1972 bedömdes att det kunde röra sig om en naturlig bildning, men att läget var lämpligt för gravfält av i Bohuslän vanlig typ.

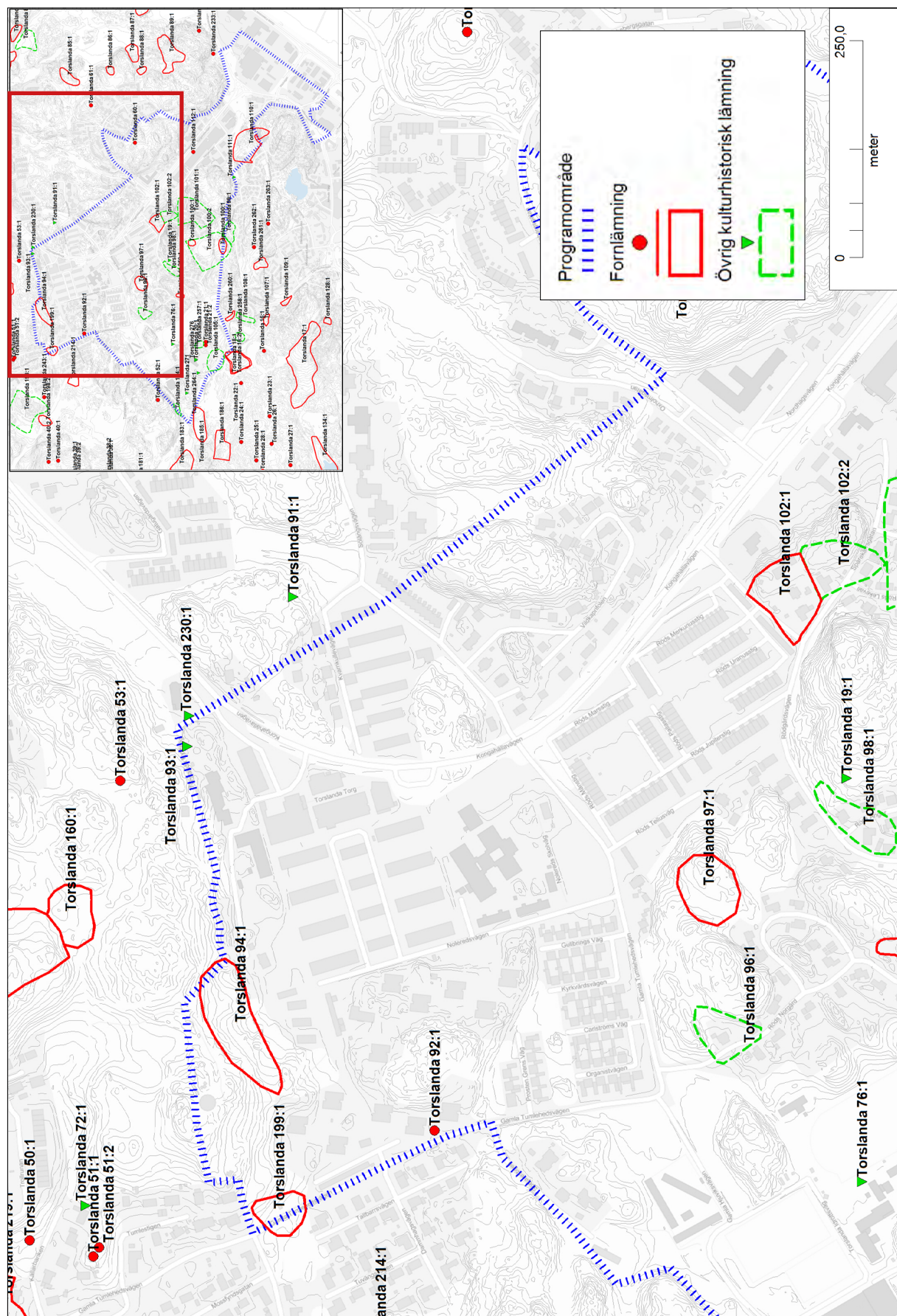
Torslanda 20:1-3

Fornlämningstyp: Röjningsröse

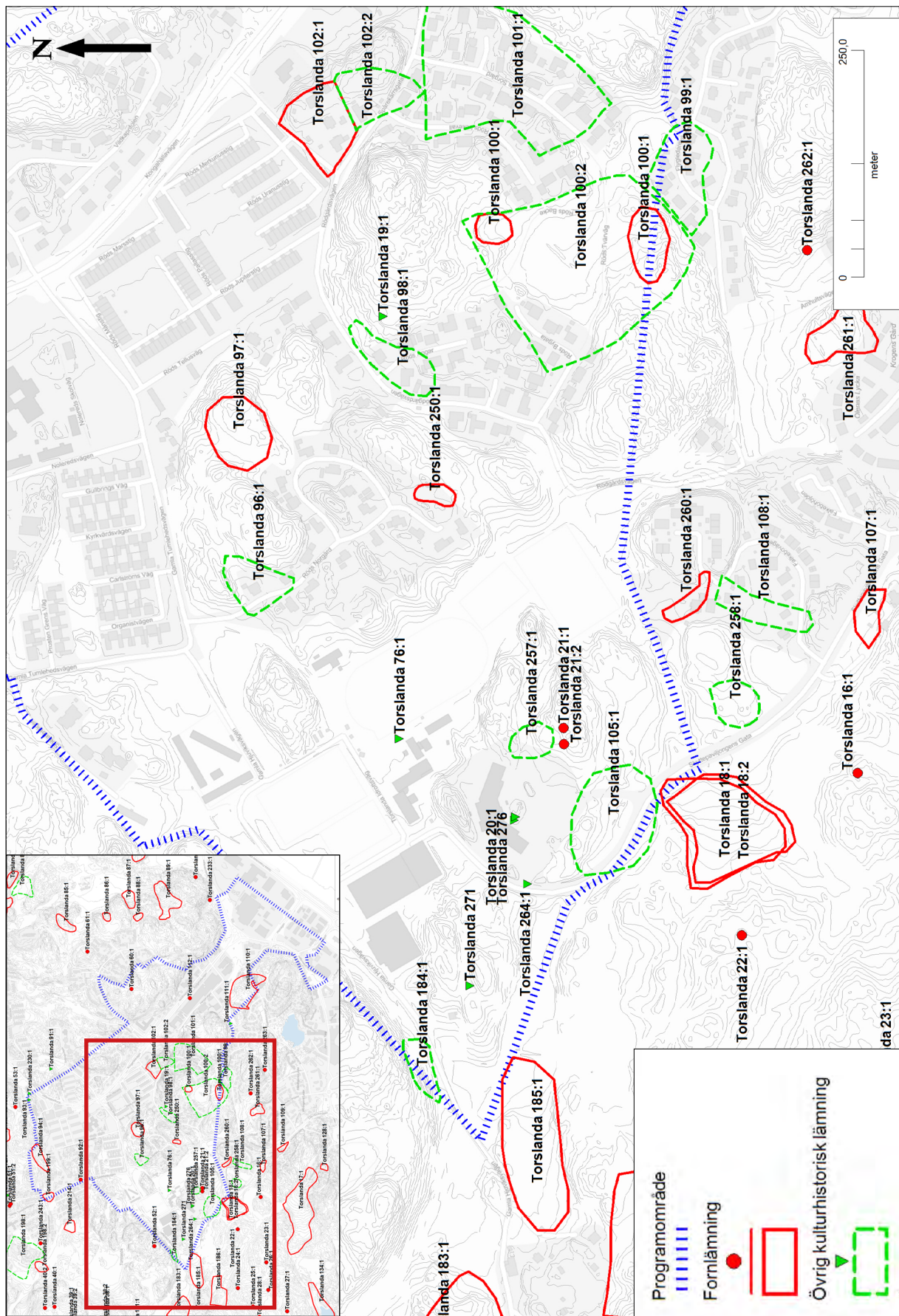
Arkeologiska insatser: Inför en stor plan för byggnation kring Amhults by och del av Torslanda flygfälts landningsbana gjordes arkeologiska insatser.

- Arkeologisk utredning 1999 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02)

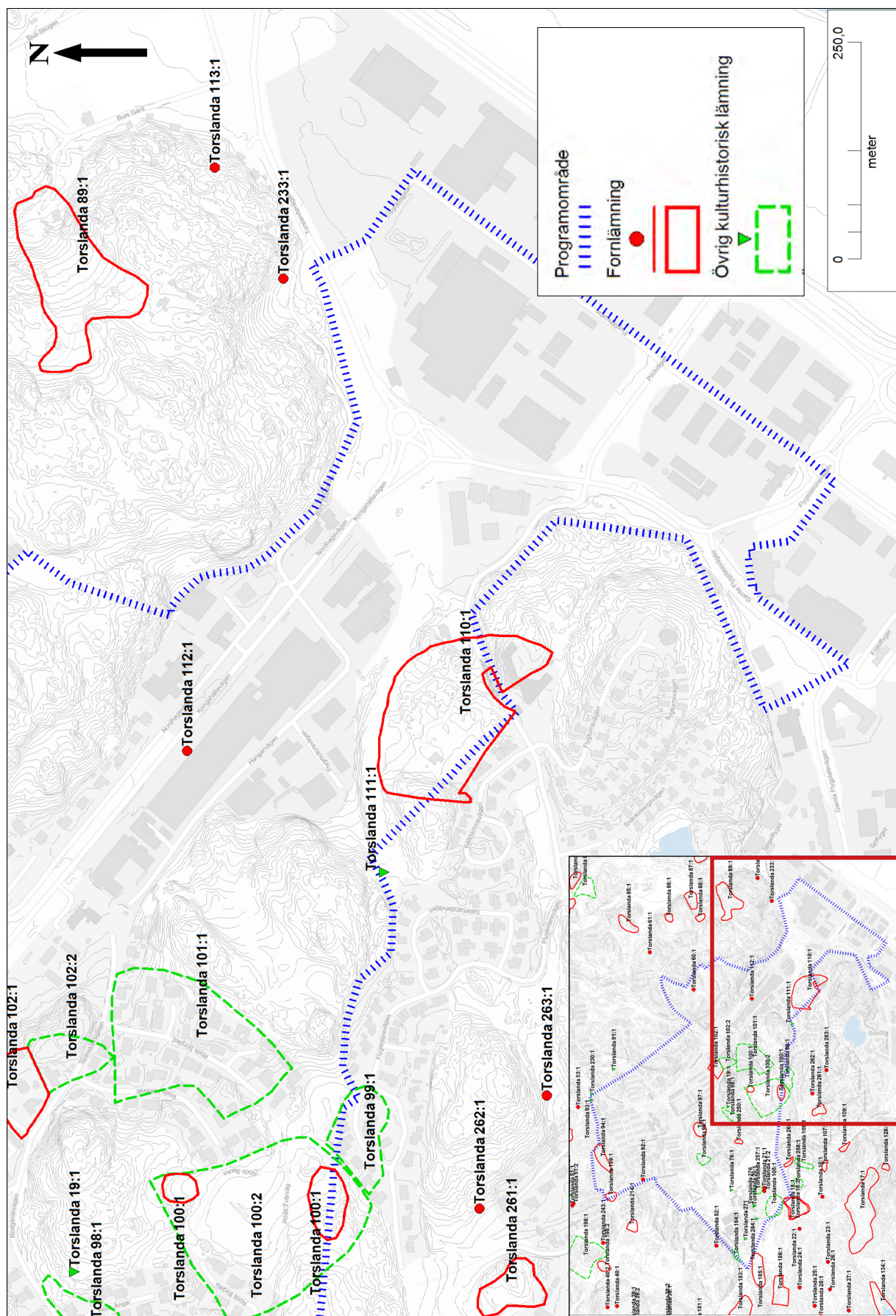
- Arkeologisk förundersökning 2001 inför byggnation av skola (Göteborgs stadsmuseum

Figur 14. Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom norra delen av programområdet.

Figur 15. Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom västra delen av programområdet.

Figur 16. Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom södra delen av programområdet.

arkeologisk rapport 2004:42). Före undersökning betraktades fornlämningen som tre osäkra, atypiska stensättningar. Vid förundersökningen framkom murliknande stenpackningar som möjligen kunde tolkas som rester av ett skyttevärn, sekundärt uppfört i ett förmodat odlingsröse.

Datering: Historisk tid.

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: -

Torslanda 21:1, 21:2

Fornlämningstyp: Oregelbundna stensättningar

Arkeologiska insatser: Stensättningarna låg inom området för den arkeologiska utredningen 1999 kring Amhultområdet, men berördes inte direkt.

Datering: Yngre bronsålder - äldre järnålder.

Status: Fornlämning. Lagskyddad.

Kommentar: Placerade på krön av bergshöjd i vad som tidigare varit betesmark. Övermossad fyllning (figur 17).

Torslanda 60:1

Fornlämningstyp: Stensättning

Arkeologiska insatser: -

Datering: Yngre bronsålder - äldre järnålder.

Status: Fornlämning. Lagskyddad.

Kommentar: Ingår i ett stensättnings-/rösestråk österut. Siktlinjer mellan dessa är viktiga (figur 18 och 19).

Torslanda 76:1

Fornlämningstyp: Boplatsområde

Arkeologiska insatser:

- Arkeologisk sonderingsundersökning 1968

Figur 17. Den oregelbundna stensättningen Torslanda 21. Foto 2016.

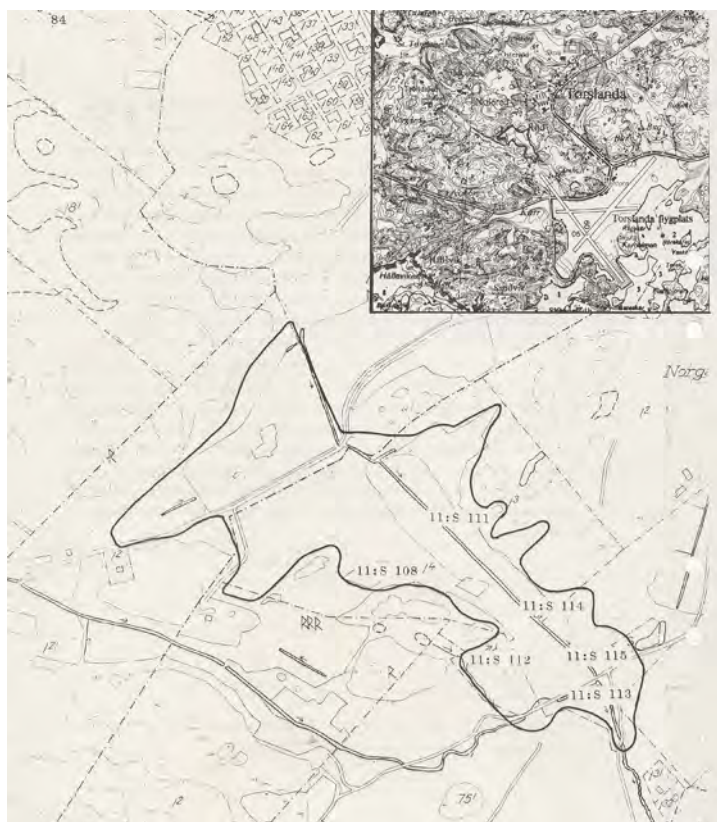
Figur 18. Flygfoto från 1976. Berget där stensättningen Torslanda 60 ligger syns till höger i bild, ovanför husen. Foto: Lars Noord

Figur 19. Vy från stensättningen Torslanda 60 mot nordost och omgivande höjder. I ett trädlöst och oexploaterat landskap var siktlinjen sannolikt tydlig mellan höjderna och på dessa liggande gravar. Foto 2016.

Figur 20. Ytan omfattande boplatsten Torslanda 76. Boplatsten var topografiskt avgränsad av berg.
Foto: Lars Noord 1976.

Figur 21. Undersökningsområdet för slutundersökning av Torslanda 76 år 1971. Ur Göteborgs stadsmuseums arkeologiska arkivrapport 1971:29.

GÖTEBORGS MUSEUM. Arkeologiska avdelningen

Stenåldersbyglats.

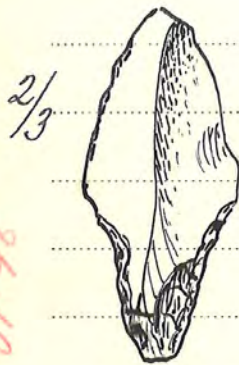
Landsk: Bohuslän.

Hd: Västra Hisingen.

Sn: Torslanda.

Gård: Röd.

John, Bungar Johanssons m:n 48.
 Inpl. samma som Wersfelts m:n B: 8. - 18
 Inv.-n:r 68866.

2/3

68866. Pilspets med
 tånge, grön,
 grå flinta, 6.2
 cm l., 2.8 cm
 br.

F. i Röd, på norra sidan upp-
 gången till skyttepaviljongen
 i en mindre grusgräv. Insam-
 lat av herr John Bungar
 Johansson, Göteborg.

vänd!

Figur 22. Avtecknad pilspets med tånge på katalogkort för Torslanda 76.

Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:01). Fynd samlades in.

- Arkeologisk slutundersökning 1971 av Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1971:29; (figur 20-22). Undersökningen föranleddes av anläggandet av en idrottsplats och genomfördes med handgrävda provgröpar. Materialet var ganska obetydligt och någon uppehållsplats kunde inte konstateras, förmodligen för att platsen varit uppodlad.

Datering: Äldre stenålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Ingen förundersökning gjordes före slutundersökningen 1971.

Boplatserna var kända sedan tidigt 1900-tal. Fynd har ytplockats och lämnats in till dåvarande Göteborgs arkeologiska museum.

Torslanda 91:1

Fornlämningstyp: Fyndplats

Arkeologiska insatser: -

Datering: Stenålder

Status: Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd saknas.

Kommentar: Fyndplats som indikerar boplatser då ett flertal fynd plockats på ytan.

Fyndplatsen utgörs av en gräsbevuxen svacka mellan berg i norr, och av en sydvästsluttande gräsbacke i söder. Begränsad av berg i norr. Boplatserna kan eventuellt helt eller delvis ha förstörts i samband med byggandet av ett bostadsområde väster om den markerade platsen och vid anläggande av gräsmatta och lekplats öster om området.

Känd redan 1916 då fynd plockades på platsen inför Jubileumsutställningen 1923.

Figur23. Området för fyndplatsen Torslanda 92 röjs på träd och buskar. Notera personen som arbetar med röjning i höger på fotot. Notera även sluttningen uppe till höger. Foto 1963.

Torslanda 92:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser: Inför byggnation 1963 grävde exploatören 8 provgropar efter instruktion från Göteborgs arkeologiska museum (figur 23). Enstaka flintfynd iaktogs i provgroparna. Museet ansåg därefter att det inte krävdes ytterligare åtgärder utöver kontroll vid matjordsavbaning, vilket av okänd anledning aldrig skedde.

Datering: Stenålder

Status: Förstörd. Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Boplatsen ytplockades av en amatörarkeolog i mitten av 1900-talet. En riklig mängd flintföremål framkom.

Boplatsens bedömdes av Göteborgs arkeologiska museum 1972 som förstörd.

Torslanda 93:1

Fornlämningstyp: Fyndplats

Arkeologiska insatser: -

Datering: Stenålder

Status: Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd saknas.

Kommentar: Kan indikera boplat. Ungefärligt läge. Den markerade platsen utgörs av en lövskogsbevuxen (1989) plåt mellan låga berg i N och S. Tidigare fynd: 1 skivskrapa. Insamlad av en privatperson.

Torslanda 94:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser: -

Datering: Äldre stenålder

Status: Fornlämning. Lagskyddad.

Kommentar: Högt pedagogiskt värde, högt bevarandevärde (figur 24a-24b, 25). Tekniken för arkeologiska analyser har utvecklats snabbt de senaste åren och kommer förmodligen att fortsätta förbättras. Förutsättningarna för att de framtida analysmetoderna ska kunna utläsa fördjupad information om förhistoriska människor och deras aktiviteter är att det finns orörda forn lämningar kvar.

Mycket rikt fyndmaterial plockat på platsen redan 1916 och även i senare tid. Boplatsen kan sträcka sig utanför markerat område mot väst, öst och söder.

Torslanda 96:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser:

- Arkeologisk sonderingsgrävning 1968 av Göteborgs arkeologiska museum berörde området kring forn lämningen men inte själva boplatsen.

- Arkeologisk utredning 1998 inför planerad byggnation av enfamiljsbostäder. (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:02).

- Arkeologisk förundersökning 1999 samt slutundersökning 2002 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:02). Rester efter tre långhus och ett stort antal anläggningar från förromersk järnålder undersöktes (figur 26).

Datering: Stenålder och förromersk järnålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: I början på 1900-talet ytplockades platsen på ett flintmaterial från äldre stenålder av amatörarkeologer. Insamling har skett även senare.

Figur 24 a (ovan) och 24 b (nedan). Boplatsen Torslanda 94 är belägen på en lövträdsbeväxt sydsluttning i programområdets nordligaste del, delvis bakom prästgården. Fornlämningen är ett tydligt och lättillgängligt exempel på en förhistorisk boplats och en av ett mindre antal sådana i området som aldrig undersökts eller skadats.

TORSLANDA 94

11:586

C 358 a 89

Torslanda socken n:o 25.

Renälters byskolan ä ären strax norr
om Torslanda prästgård. Byskolan
ligger på sluttningen nedan för
korsen

Foto 1916, Johan Alin

Figur 25. Arkivhandling från Göteborgs stadsmuseum, Torslanda 94. Notera den öppna åkermarken och hästarna framför södersluttningen. Krysset markerar fornlämningen. Foto: Johan Alin.

Figur 26. Undersökning av Torslanda 96. Ett flertal arkeologer gräver och går igenom jordmassorna efter fynd på hackbord. Foto: Göteborgs stadsmuseum.

Torslanda 97:1

Fornlämningstyp: Stenåldersboplats

Arkeologiska insatser:

- Sonderingsgrävning 1968. Flintfynd påträffade på platsen (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:01).
- Arkeologisk förundersökning 1999 i samband med planerad husbyggnation på fastigheten Torslanda 1:42 (Göteborgs stadsmuseum 2005:17). Enstaka slagen flinta påträffad.

Platsen hade använts som grustag vilket medfört att boplatsen blivit förstörd. Det bedömdes att någon slutundersökning inte krävdes.

Datering: Äldre stenålder

Status: Undersökt och borttagen. Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Flintföremål ytplockade redan 1916 och 1935 men även i samband med inventeringen 1973.

Står som delundersökt i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister men är sannolikt förstörd.

Torslanda 98:1

Fornlämningstyp: Boplats

Arkeologiska insatser:

- Arkeologisk sonderingsgrävning av Göteborgs arkeologiska museum 1968 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:02).
- Arkeologisk förundersökning 1976 av Göteborgs arkeologiska museum inför planerad bostadsbebyggelse (Göteborgs stadsmuseums arkeologisk arkivrapport 1977:02; (figur 27 och 28).
- Arkeologisk slutundersökning 1977 av Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseums Arkeologisk arkivrapport 1977:02). Flintmaterial från äldre och yngre stenålder insamlades.

Datering: Äldre stenålder; eventuellt även yngre stenålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Fornlämningen var belägen på äldre jordbruksmark. Ett flintmaterial från äldre stenålder plockades på platsen och läm-

Figur 27. Boplatsen Torslanda 98 från söder vid sonderingsgrävningen 1976. Krysset markerar boplatsen.
Foto: Lars Noord.

Figur 28. Boplatsen Torslanda 98 från nordväst vid sonderingsgrävningen 1976. Krysset markerar boplatsen.
Foto: Lars Noord.

Figur 29. Södra delen av boplaten Torslanda 99 efter avverkning inför undersökning 2003. Foto mot söder.

nades in 1963 till Göteborgs arkeologiska museum. Torslanda 100, 101 och 102 ingick i samma förundersökning 1976.

Torslanda 99:1

Fornlämningstyp: Boplats

Arkeologiska insatser:

- Arkeologisk utredning 1999-2000 inför bebyggelse kring Amhults by (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02).
- Arkeologisk förundersökning 2002 inför husbyggnation på platsen (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42). Båda boplatserna Torslanda 99 och 100 undersöktes. Eventuell huslämning, med möjlig koppling till Torslanda 101:1 (100C) påträffades.
- Arkeologisk slutundersökning 2003 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:45) med fokus på de historiska lämningarna (figur 99). Fynd från alla

förhistoriska perioder samt från medeltid och tidigmodern tid.

Datering: Stenålder, bronsålder, järnålder, medeltid, tidigmodern tid.

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Stenåldersboplaten är känd sedan 1935 då fyndmaterial plockades från platsen och såldes till Göteborgs arkeologiska museum.

Torslanda 100:1-2

Fornlämningstyp: Boplats

Arkeologiska insatser: Flera arkeologiska undersökningar har av Göteborgs arkeologiska museum, sedermera Göteborgs stadsmuseum, gjorts i samband med planerad bostadsbebyggelse.

- Vid sonderingsgrävning 1968 påträffades fornlämningen (Göteborgs stadsmuseum ar-

Figur 30. De olika delområdena på Torslanda 100:1-2, benämnda Torslanda 100A-D i rapporterna.

keologisk arkivrapport 1969:01).

- Sonderingsgrävning/förundersökning 1976 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1976:08). Hela området undersöktes med hjälp av provgröpar. Fyra boplatsoområden, kallade 100A-D, avgränsades (figur 30).

- Arkeologisk slutundersökning 1977 av delområde 100B gjord av GAM i samarbete med Göteborgs universitet (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1977:02). Datering till äldre stenålder.

- Arkeologisk schaktkontroll 1980 av delområde 100D (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1980:01). Denna del av boplatsten räknas efter schaktkontrollen som undersökt och borttagen.

Datering: Äldre och yngre stenålder, bronsålder, järnålder, medeltid, tidigmodern tid.

Status: Lagskydd kvarstår på Torslanda 100:1 (motsvarande 100A och 100C). Fornlämning. Lagskyddad.

Torslanda 100:2 (motsvarande 100B och 100D) är undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Torslanda 100:1 utgör två skilda ytor med ca 100 m mellanrum.

Spår av boplatsten kan finnas kvar även på den ursprungliga ytan då hela boplatsoområdet endast sonderingsgrävts med provgröpar 1976.

Vid förundersökning av Torslanda 99 år 2002 tolkades den undersökta ytan som del av Torslanda 100C.

Torslanda 101:1

Fornlämningstyp: Boplat

Figur 31. Flygfoto med Kongahällavägen som går från vänster till höger mitt i bild. Torslanda 102 syns till höger i bild ovanför bensinstationen. Även Torslanda 98, 100, 101 med flera fornlämningar finns inom detta område. Notera landningsbanan längs upp i bild. 1976. Foto: Lars Noord.

Arkeologiska insatser:

- Sonderingsgrävning/förundersökning 1976 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1976:08). Hela boplatsoområdet undersöktes med provgropar. Två områden pekades ut som avgränsade boplatser (101A och B).
- Arkeologisk undersökning 1977 av delområdet 101A (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1977:04). Eventuell hyddbotten från äldre stenålder undersökt.
- Arkeologisk undersökning 1977 av delområdet 101B (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1977:05). Fynd från äldre stenålder.

Datering: Äldre stenålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: (Se figur 31)

Torslanda 102:1-2

Fornlämningstyp: Boplatser

Arkeologiska insatser:

- Sonderingsgrävning/förundersökning 1976 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1976:08). Fynd daterades till stenålder. Del av boplatsern kvarliggare efter denna undersökning i norr (Torslanda 102:1).
- Arkeologisk förundersökning 1999 av Torslanda 102:1. Fynd daterades till yngre stenålder. Dokumentationen från undersökningen har förkommit, endast översiktlig information och fyndlista har publicerats (Arkeologisk rapport från Göteborgs stadsmuseum 2007:49).

Datering: Stenålder

Status: Torslanda 102:1 (norra delen) Fornlämning. Lagskyddad. Torslanda 102:2 (södra delen) är undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Ytan för Torslanda 102:1 är idag bebyggd. Fornlämningen kan dock kvarligga inom villatomterna.

Fynd från yngre stenålder har tidigare ytplockats.

Torslanda 105:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser: Boplaten har indirekt berörts av tre utredningar och direkt av en förundersökning samt schaktövervakning.

- Sonderingsgrävning 1968 av Göteborgs arkeologiska museum (Arkeologisk arkivrapport 1969:01).

- Arkeologisk utredning 1999-2000 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 2000:02).

- Arkeologisk utredning vid vägutredning för väg 155, år 2000 (Göteborgs stadsmuseum och Bohusläns museum rapport 2000:22).

- Arkeologisk förundersökning 2001 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42). Lämningar från yngre stenålder och bronsålder.

- Arkeologisk schaktövervakning 2001 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:45). Ett mindre antal lämningar daterade till yngre bronsålder - äldre järnålder.

Datering: Yngre stenålder, bronsålder, äldre järnålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: -

Torslanda 110:1

Fornlämningstyp: Boplat (figur 32)

Arkeologiska insatser:

- Arkeologisk förundersökning 1966 inför vägdragning på uppdrag av Torslanda flygplats (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1966:51). Endast tre provgropar inom boplatsens södra del, men oerhört rikligt flintmaterial.

- Arkeologisk förundersökning 2002 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42). Sydvästra delen av boplaten undersöktes. Rikligt med flinta och ett fåtal anläggningar, dateringar till både stenålder och brons-/järnålder.

- Arkeologisk undersökning 2003 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:45). Fokus på yta A (se rapport 2002:42), men avbaning även på ytorna B-D. Omfattande boplatmaterial i form av fynd och anläggningar på yta A (figur 33).

Datering: Stenålder, bronsålder, järnålder, medeltid

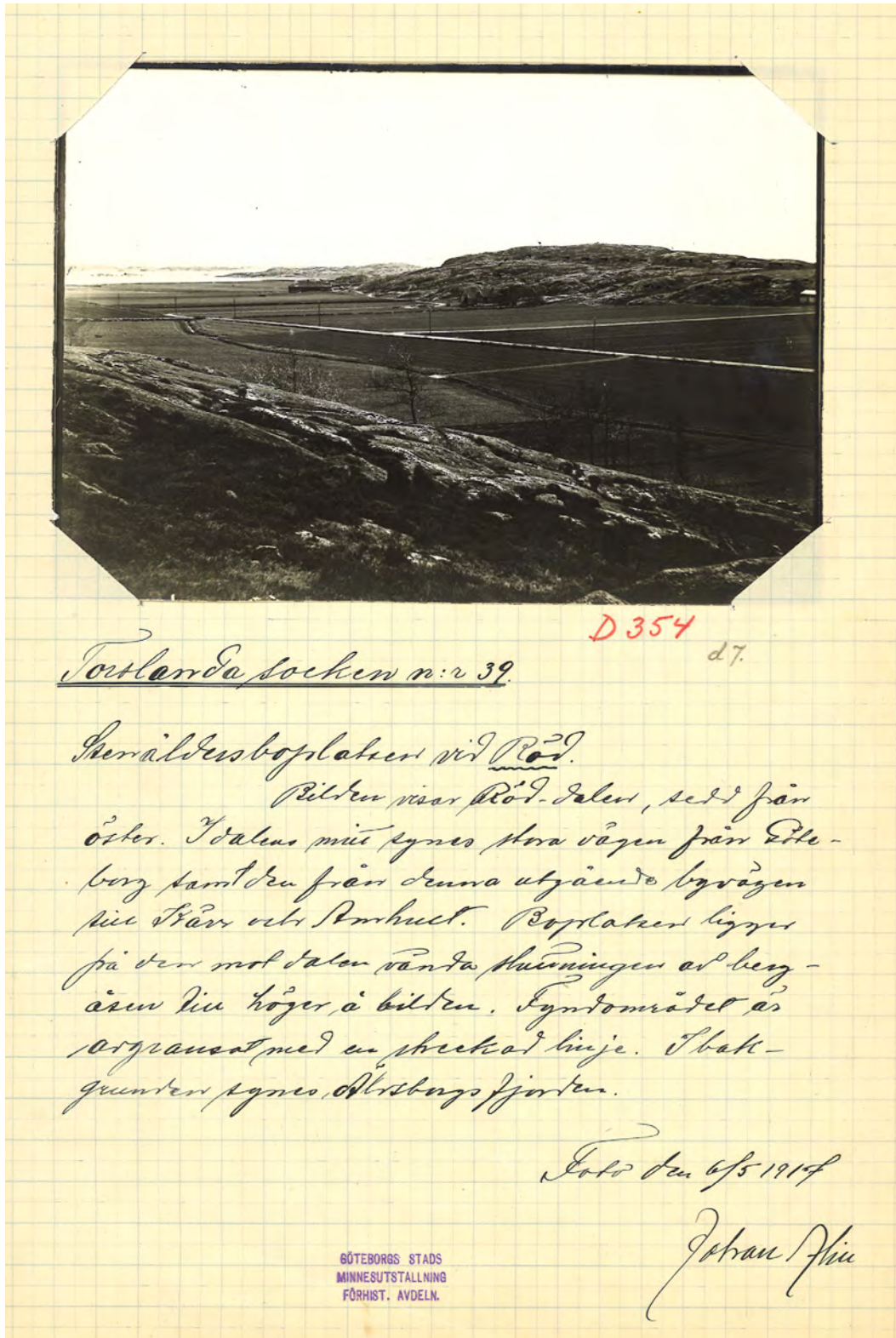
Status: Fornlämning. Delundersökt. Lagskyddad. (figur 34).

Kommentar: Boplaten ytplockades vid flera tillfällen under 1900-talets första hälft, med stora mängder fynd av bland annat groppkermisk karaktär.

Förundersökningen 1966 är bland de första professionella arkeologiska insatserna som är kända inom området.

Torslanda 111:1

Fornlämningstyp: Boplat

Figur 32. Arkivhandling från Göteborgs stadsmuseum som visar ett foto från 1917 över stenåldersboplatsen Torslanda 110, fotograferad från öster. Foto: Johan Alin.

Figur 33. Tvärpilar från den mycket fyndrika boplatsen Torslanda 110.

Figur 34. Boplatsen Torslanda 110; dess norra, kvarliggande del.

Arkeologiska insatser: Fornlämningen berördes av en förundersökning/provundersökning på 1960-talet samt indirekt av en utredning på 2000-talet, båda gjorda av Göteborgs arkeologiska museum/Göteborgs stadsmuseum.

- Förundersökning 1966 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1966:52). Provgropar och viss schaktning gjord inför vägdragning på uppdrag av Luftfartsverket. Tåmligen rikt material av bearbetad flinta. Relaterat till förundersökning av Torslanda 110.

- Arkeologisk utredning 1999-2000 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02). Ingen schaktning gjordes i närheten av Torslanda 111 trots att den låg inom utred-

ningsområdet.

Datering: Stenålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Fornlämningen kan delvis kvarligga på grund av begränsad tidigare undersökning (figur 35). Oklar utbredning av ursprunglig boplatsyta. Första kända arkeologiska insatsen inom planområdet.

Torslanda 112:1

Fornlämningstyp: Boplats

Arkeologiska insatser: -

Figur 35. Ytan för boplatsen Torslanda 111. Fornlämningen är registrerad som undersökt och borttagen, men kan ligga kvar i perifera delar sett till den begränsade undersökningen på 1970-talet och de ännu oexploaterade ytor. Till höger i bild syns rester av den gamla vägen.

Datering: Yngre stenålder

Status: Förstörd. Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Ungefärligt läge. Platsen är idag bebyggd med industri. Fyndplats för flinta.

Torslanda 184:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser: Förundersökning (?) 1974 av Göteborgs arkeologiska museum. Enstaka slagen flinta insamlades. Oklart huruvida man grävt provgropar eller schakt, eller endast ytplockat materialet (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1974:21).

Datering: Stenålder?

Status: Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Boplaten kan eventuellt kvarligga, sett till den begränsade undersökningen 1974. Bör medtas i en eventuell framtida utredning.

Torslanda 185:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser:

- Göteborgs arkeologiska museum gjorde en sonderingsgrävning och ytplockade fynd på platsen för fornlämningen 1968 (Göteborgs stadsmuseums arkeologiska arkivrapport 1969:01).

- Boplaten berördes av en föreslagen korridor för väg 155, då en arkeologisk utredning genomfördes 2000 (Bohusläns museum och Göteborgs stadsmuseum kulturhistorisk förstudie 2000:21, 22).

Datering: -

Status: Fornlämning. Lagskyddad.

Kommentar: -

Torslanda 199:1-2

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser: Fornlämningen har delundersökts och besiktigats vid ett stort antal tillfällen, framför allt på 1980-talet, av dåvarande Göteborgs arkeologiska museum. 1982 gjordes ett antal mindre provundersökningar där endast arkivmaterial, inga publicerade rapporter, finns tillgängligt.

- Provundersökning/förundersökning 1981 inför breddning av Tumlehedsvägen (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1981:08). Endast ett begränsat område i södra delen av fornlämningen kunde undersökas. Ett fåtal provgropar grävdes; fynd av en mindre mängd flinta och en bit slagg. De flesta fynden kom öster om Tumlehedsvägen. Ingen boplat konstaterades inom det undersökta området.

- Arkeologisk schaktövervakning 1982 på fastighet Torslanda 152:1 i samband med husbyggnation. Fynd av bland annat en skivvyxa och en mindre mängd slagen flinta.

- Arkeologisk provundersökning på fastighet Torslanda 151:8. Inga fynd.

- Arkeologisk provundersökning på fastighet Torslanda 149:1. Troligen inga fynd. På samma fastighet görs en besiktning 1983. Inga fynd.

- Arkeologisk schaktkontroll 1982 på boplatsens sydvästra del i samband med VA-dragning längs (Gamla) Tumlehedsvägen. Inga fynd.

- Besiktning 1984 vid Mossfyndsgatan i samband med husbyggnation. Gammal fastighetsbeteckning Torslanda 5:160. Inga fynd.

- Arkeologisk förundersökning 2002 inför pla-

nerad husbyggnation på fastigheten Torslanda 151:9 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:22). En mindre mängd slagen flinta påträffades, men inga anläggningar eller lager. Sannolikt äldre stenålder. Boplatsen är undersökt och borttagen på denna yta.

Datering: Äldre stenålder

Status: Torslanda 199:1 Fornlämning. Lagskyddad. Torslanda 199:2 utgår. Lagskydd saknas.

Kommentar: Boplatsen bör till största delen vara borttagen men bedöms i RAÄ:s fornlämningsregister som delundersökt. Ytplockad under 1930- och 1940-talet, fynd av redskap från äldre stenålder. Lösfynd påträffade 1982 vid husbyggnation på fastighet Torslanda 149:2 överlämnades till dåvarande Göteborgs arkeologiska museum.

Torslanda 230:1

Fornlämningstyp: Fornlämningsliknande bildning

Arkeologiska insatser: -

Datering: -

Status: Övrig kulturhistorisk lämning Lagskydd saknas.

Kommentar: Cirka 15 skålgropsliknande bildningar i sydvästsida av grindstolpe (figur 36a och 36b). 1-5 cm i diameter, de större mer ovala. Grindstolpen står i den västra ingången till kyrkogården vid Torslanda kyrka. Sannolikt från historisk tid.

Figur 36a och 36b. Torslanda 230, grindstolpe med skålgropsliknande fördjupningar. Stolpen står vid västingången till kyrkogården. I bakgrunden Torslanda kyrka.

Figur 37. Vägghållningssten Torslanda 233.

Torslanda 233:1

Fornlämningstyp: Vägmarke

Arkeologiska insatser: -

Datering: Historisk tid

Status: Fornlämning. Lagskyddad.

Kommentar: Vägghållningssten intill gamla Kongahällavägen (figur 37).

Torslanda 250:1

Fornlämningstyp: Boplats

Arkeologiska insatser:

- Arkeologisk utredning år 1998 vid vilken boplatsen påträffades (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:02).

- Arkeologisk förundersökning 1999 då boplatsen avgränsades åt väst (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:13). Fynd i form av bland annat flintavslag och en knacks-

ten påträffades, liksom en slagplats.

Datering: Yngre stenålder

Status: Fornlämning. Lagskyddad.

Kommentar: (Se figur 38 och 39)

Torslanda 257:1

Fornlämningstyp: Boplats

Arkeologiska insatser: Arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning gjordes av fornlämningen av Göteborgs stadsmuseum.

- Arkeologisk utredning 1999-2000 vid vilken boplatsen påträffades (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02).

- Arkeologisk förundersökning 2001 vid vilken en kulturlagerrest samt fynd av keramik, flinta, kvarts och bränd lera påträffades (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42).

- Arkeologisk undersökning 2001 i samband

Figur 38. Flygfoto från 1976 med fornlämning Torslanda 250, som är en boplats från yngre stenålder. Foto: Lars Noord

Figur 39. Boplatsen Torslanda 250 gränsar idag till villatomter.

med vägbygge till nyuppförd skola (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:45). Ett tiotal anläggningar undersöktes, däribland en kokgrop och ett stolphål. 14C-datering till förromersk järnålder.

Datering: Bronsålder - äldre järnålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: -

Torslanda 258:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser:

-Arkeologisk sonderingsgrävning 1968 av Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:01)

- Arkeologisk utredning 2000 (Bohusläns museum och Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:22)

- Arkeologisk utredning 1999-2000 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02)

-Arkeologisk förundersökning 2001 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42)

-Arkeologisk slutundersökning 2001 inför vägbygge (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2005:45). Kokgropar och härdar framkom på boplaten och den daterades först till äldre stenålder, men fynd av keramik indikerar att boplaten även utnyttjats under brons- och äldre järnålder.

Datering: Äldre stenålder, bronsålder och järnålder

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: -

Torslanda 260:1

Fornlämningstyp: Boplat

Arkeologiska insatser:

-Arkeologisk sonderingsgrävning 1968 av Göteborgs arkeologiska museum (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk arkivrapport 1969:01)

- Arkeologisk utredning 1999-2000 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02)

- Arkeologisk utredning 2000 (Bohusläns museum och Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:22)

-Arkeologisk förundersökning 2002 (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42)

Datering: Stenålder

Status: Fornlämning. Delundersökt. Lagskyddad.

Kommentar: Den södra delen av Torslanda 260 bör ses som en del av Torslanda 108 vilken är undersökt och borttagen.

Torslanda 264:1

Fornlämningstyp: Fyndplats

Arkeologiska insatser: Arkeologisk utredning 1999-2000, då fyndplatsen påträffades (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2000:02).

Datering: -

Status: Övrig kulturhistorisk lämning. Lagskydd saknas.

Kommentar: Fyndplats för flintavslag. Inte bedömd som boplat.

Torslanda 271

Fornlämningstyp: Fyndplats

Arkeologiska insatser: Arkeologisk utredning 2000 i samband med vägutredning för väg 155 (Göteborgs stadsmuseum och Bohusläns museum rapport 2000:22). Fynd av fåtal flintor.

Datering: -

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Bedömdes inte som boplats i utredningen.

Torslanda 276

Fornlämningstyp: Fyndplats

Arkeologiska insatser: Arkeologisk förundersökning 2001 med anledning av planerad bostadsbebyggelse (Göteborgs stadsmuseum arkeologisk rapport 2004:42).

Datering: -

Status: Undersökt och borttagen. Lagskydd kvarstår inte.

Kommentar: Fynd av flinta och kvarts funna i anslutning till röjningsröse Torslanda 20.

Att särskilt tänka på

- Inom planområdet finns fornlämningar som har högt bevarandevärde. Det är viktigt att inte enbart bevara enskilda fornlämningsobjekt utan även tillhörande miljöer. Omgivande miljö sparas för att öka läsbarheten, påvisa kontinuitet och förtydliga de stora sammanhangen där den förhistoriska utvecklingen kan åskådliggöras.

- För att bevara stensättningarnas sammanhängande struktur bör höjderna och ett lämpligt kringområde undantas från exploatering. Sikt-möjligheter mellan höjderna är viktiga och måste bevaras för förståelsen av lämningarna. De bidrar även till ett ökat upplevelsevärde i området som utsiktspunkter.

- Inom området finns övriga kulturhistoriska lämningar som saknar lagskydd. Dessa kan vid en ny arkeologisk bedömning visa sig utgöra lagskyddade fornlämningar och bör därför bevakas vid eventuell exploatering.

- Fornlämningar kan berika ett område genom att de ger möjlighet för de boende att uppleva kontinuitet och sammanhang och att skapa lokala rötter, även ifall de själva inte är ifrån platsen. Det är angeläget att kommande generationer får tillgång till och förståelse för dessa miljöer.

- Inför en planering av området är det av viktigt att fånga upp och utveckla kulturmiljöerna genom att tillgängliggöra dem med stigar, vägar och eventuella parkeringar. Likaså är det viktigt att röja runt fornlämningar så att de tydligt framträder. Genom att fornlämningarna ligger kvar och vårdas möjliggörs framtida forskning kring dem. Det pedagogiska arbetet kan göras på plats och därmed skapa förståelse för forntiden.

- Det behövs en mångskiftande bild av det förflutna för att motverka ensidiga föreställningar om de människor som levat i Torslanda innan nutid. Detta innebär att det är angeläget att bevara och utveckla olika kategorier av fornlämningar och historiska lämningar samt skilda typer av kulturhistoriska miljöer, där även samtiden kan speglas. Detta kan uppnås genom att hänsyn tas till de förslag som lyfts fram i analysen (s.69).

Befintlig bebyggelse

TORSLANDA KYRKOMILJÖ

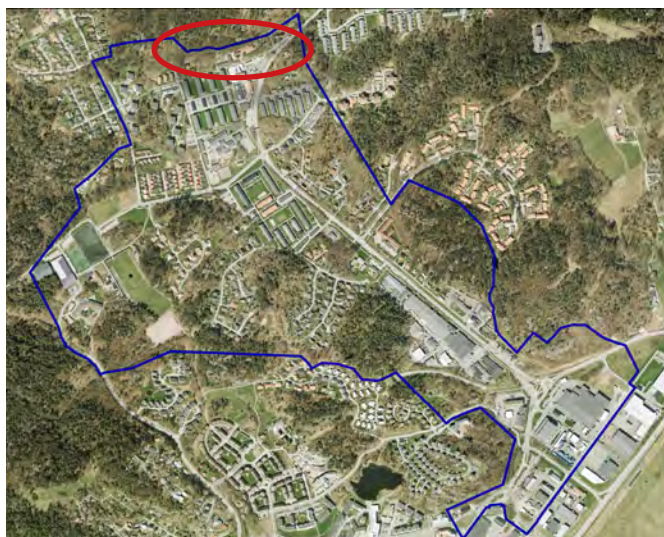
Kyrkomiljön speglar det forna samhällets världsliga och religiösa organisation med sockenindelning. Här låg Torslanda sockens gamla centrum. Kyrkan uppfördes under medeltiden med en planform som var vanlig under 1100-talet och början av 1200-talet. Den är väl placerad i skydd för vinden från tre väderstreck, genom mindre bergspartier. Kyrkomiljön består av kyrka, klockstapel, begravningsplats och församlingshem samt prästgård.

Kyrkobyggnaden skyddas enligt kulturmiljölagens kap 4 och representerar de medeltida sockenkyrkor som senare byggts om till salskyrka (1780), med det karaktäristiska tresidiga koret och förstorade fönster. Kyrkans medeltida rötter belyses också av dopfunten från 1200-talet och de bevarade träarbetena som anses vara från 1400-talet med altarskåp och triumfkrucifix. Äldre fast inredning och äldre inventarier har tillkommit successivt under kyrkans hela verksamhetstid.

Karaktäristiskt för kyrkogården är den kraftiga stenmur av släthuggen granit med grindar av smide som omgärdar den äldsta delen. En grindstolpe vid den västra ingången till kyrkogården har inhuggna runda gropar liknande skålgropar (se *Fornlämningar*, Torslanda 233): Längs kyrkogårdsmurens insida växer stora träd. Väsentlig för kyrkomiljön är också den så kallade "tusenåriga linden" som antas vara Hisingens äldsta träd (naturminne) som växer på kyrkogården. Kyrkogården skyddas enligt kulturmiljölagens kap. 4.

Klockstapeln har en tydlig och hög placering på berget väster om kyrkogården. Klockstapeln skyddas enligt kulturmiljölagens kap. 4.

Den äldre prästgården är idag integrerad i församlingshemmet och utgör dess västra del. Den gamla prästgården uppfördes ursprungligen

1888 och flyttades till nuvarande plats i samband med Torslandas expansion på 1960-talet. Bostadshuset uppfördes i en våning med hög sockel av gråsten, förhöjd delvis inredd vindsvåning och veranda med "snickarglädje". 1930 byggdes en ny prästgård i klassicistisk stil i områdets västra del. Den är uppförd i ett och ett halvt plan med fasader av stående locklistpanel och sexdelade fönster under ett säteritak.

En större förskola ligger mellan de båda prästgårdarna längs gångvägen. Det är uppfört 1974 i en envånings-vinkelbyggnad med gul träpanel och betongpannor.

Att särskilt tänka på

Kyrkomiljön tillför en tidsdimension som är tydligare här än i andra delområden eller i programområdet som helhet. Den historiska berättelsen som byggnaderna bär speglar särskilt tydligt samhällets organisatoriska framväxt. De äldre byggnaderna tillför också en individuell arkitektonisk variation och tydlig historisk förankring.

Området bör inte ytterligare bebyggas då den historiska berättelsen då riskerar att bli otydlig och det miljöskapande värdet riskerar att gå förlorat.

Kyrkomiljön angränsar till fornlämningsområde Torslanda 94. Dessa bildar tillsammans ett större sammanhängande område (se s. 32 och 69).

Figur 40. Torslanda kyrka.

Figur 41. Klockstapeln till Torslanda kyrka.

Figur 42. Torslanda gamla prästgård.

Figur 43. Torslanda nya prästgård.

Figur 44. Torslanda kyrkogård med den "Tusen-åriga linden".

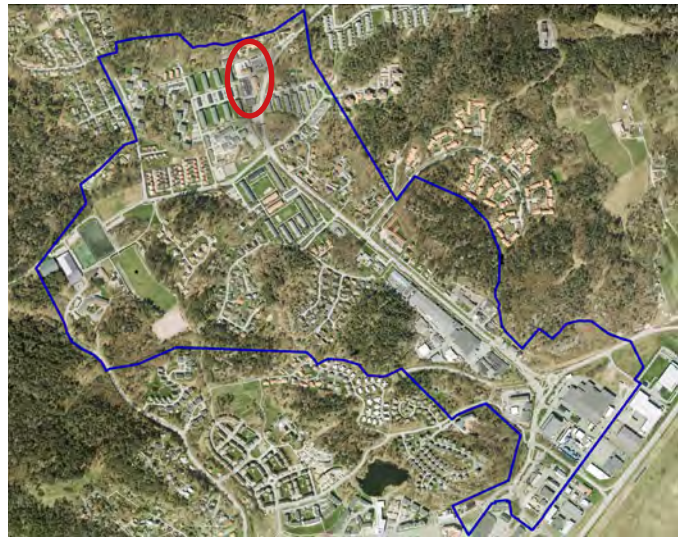
TORSLANDA TORG

Strax söder om Torslanda kyrka ligger idag Torslanda torg. Torget innehåller affärsbyggnader med butiker, kafé, restaurang och verksamheter samt parkeringsplatser ut mot Kongahällavägen. Torgets olika byggnader har uppförts vid tre olika tillfällen i tre olika utförande. Den äldsta byggnaden har lättbetongfasader och platta tak och uppfördes under 1960-talet. Tio år senare, 1973, byggdes torget till med byggnader med fasader av rött tegel, vita skivor med limmad sten och plåtharnesk. Den yngsta byggnaden från 1992 liksom en samtida tillbyggnad är uppförd med gula tegelfasader och sadeltak.

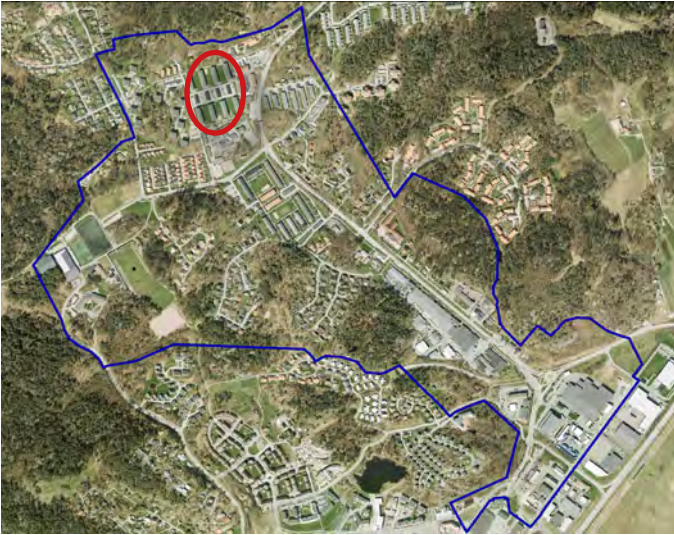
En större förnyelse av hela torget skedde 1992, torgets utformning gick från fristående affärsbyggnader vända mot bostadsområdet i väster, till en sammanhållen affärsbebyggelse kring intima gågator. Här finns också en central representativ plats i söder avgränsad av en låg mur och bänkar. Mitt på platsen finns en stensulptur av Uwe Kersten, med "moderna hållristningar" vilka berättar om bygdens historia.

Att särskilt tänka på

Torget småskalighet och strävan efter ett intimt "hemma-torg".

Figur 45. Torslanda torg

LAMELLHUS

Åtta, parallella lamellhus ligger i anslutning till Torslanda torgs västra sida och är grupperade fyra på var sida om en parkering med fyra garage. Husen är uppförda 1966-67. Området har en strikt och monoton karaktär. De inglasade och skivklädda balkongpartierna dominerar synintrycket.

Husen är uppförda i tre våningar med sadeltak och rött fasadteget, sockel i en grå spritputs samt vita pivåhängda fönster. Trapphusen är indragna i fasaden och har beige plåtkassetter. Balkongerna glasades in när fönstren byttes 1992 och källartrapporna byggdes om 1999. Mellan husen finns gräsytor och på två ställen finns iordningställda lekplatser. Runtom går asfalterade gångvägar.

Figur 46. Lamellhusens balkonger är dominerande.

Figur 47. Lamellhusen med sin strikta karaktär.

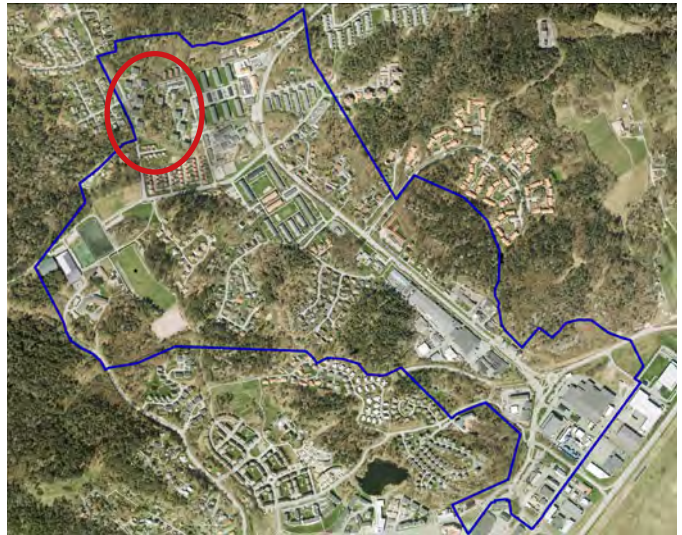
Att särskilt tänka på

Byggnaderna har en enhetlig och strikt karaktär med en orientering i en nord-sydlig riktning.

PUNKTHUSOMRÅDE

Väster om Torslanda torg i bergig bilfri terräng ligger dessa 12 särartade punkthus byggda 1966. Mitt i området reser sig en bergig trädbeväxt kulle. Husen är alla orienterade på samma sätt med långsidorna åt öst och väst. Några ligger i suterräng.

Husen är i fyra våningar med en planform av två byggnadskroppar med motfallstak, något förskjutna och ett indraget trapphusparti i mitten med plant tak. Fasaderna är av tegel och liggande korrugerad plåt. Långsidorna har horisontella fönsterband och balkongpartier vars placering varierar något mellan husen. Vissa hus har grovt spritputsad sockel. Entréerna är genomgående och placerade på gavlarna, vilket ger en genomsiktighet. Balkongfronterna har plåtpanel i "havsblått" eller "barrgrönt" och ett litet pulpettak med korrugerad plåt kröner de något utskjutande balkongpartierna. Till husen hör två garagelängor från 1986.

Att särskilt tänka på

Samspelet mellan arkitekturen och naturen. De omsorgsfullt och tidstypiskt utformade husen har en tydlig karaktär, med bland annat motfallstak och indragna trapphus och genomsiktighet vid entrén. Även där de är placerade på en kulle utgör de inget dominant inslag i miljön, men husen är desto mer miljöskapande där den "inverterade" takformen spelar en stor roll.

Figur 48. Punkthusen med sin "inverterade" takform.

Figur 49. Punkthusen har ett gott samspel mellan natur och arkitektur.

Figur 50. Punkthus med genomsiktig entré.

NOLEREDSSKOLAN TORSLANDA

Skolområdet är centralt placerat och uppfört under tidigt 1960-tal. Planen för skolans stora huvudbyggnad har en H-form i en våning med två små innergårdar. Två långsmala paviljonger flyttades hit 1971 och är placerade utmed områdets västra sida. Gymnastikbyggnaden ligger i suterräng längs Kongahällavägen. En nyare byggnad ligger vid gångvägen i söder, liksom en bollplan på ett något lägre plan. Skolan byggdes om kraftigt 1986.

Inom skolområdet ligger den f d Småbarnsskolan som byggdes 1890 på nuvarande plats. Skolbyggnaden är av trä i en våning och har tegeltäckt sadeltak med en låg takkupa. Fasaderna är klädda med locklistpanel och vid entrén finns en liten förstukvist med dekorativt utformad taklist.

Att särskilt tänka på

Skolan från 1960-talet och det gamla skolhuset bildar tillsammans en enhetlig miljö och visar på platskontinuitet. Skolmiljön är relativt enhetlig med byggnader i en till två våningar med stora generösa fri- och lektytor.

Det gamla skolhuset har också ett lokalthistoriskt värde och utgör ett komplement till miljön kring kyrkan.

Figur 51. Den gamla småbarnsskolan från 1890.

Figur 52. Skolgården med gymnastiksalen.

KEDJEHUS

Väster om Noleredsskolan ligger dessa 1½-plans tegelklädda kedjehus uppförda 1964. I närheten vid en liten bergknalle ligger en lekplats. Husen ligger strikt placerade på båda sidor om återvändsgatorna. En gångväg går norr om området.

Husen har entrédörrar åt gatan och kedjas via garagen. Garagen är indragna från gatan och börjar i bostadshusets bakkant. Uppfarterna är asfalterade och endast en liten markremsa skiljer husfasaden från vägen. Trädgårdarna är helt slutna. Gatufasaden har en komplex karaktärsfull komposition med tre dörrar, köksfönster och mindre fönster i ett sammanhängande parti. Det långt neddragna takfallet med tak i fasadliv dominerar intrycket.

Att särskilt tänka på

Byggnadernas homogenitet, där i stort sett endast dörrarna och färgen på snickerierna varierar. En betydelsefull detalj för husens karaktär och originalitet är tak i fasadliv.

Figur 53. Kedjehusens trädgårdssida. I förgrunden ett av de sammanlänkande garagen.

Figur 54. Kedjehusen med de karaktäristiska gavlarna utan taksprång.

RADHUSOMRÅDE

Söder om Noleredsskolan ligger ett område med 111 tvåvåningsradhus fördelade på tio längor. Radhusen byggdes 1964. De är grupperade på flack mark runt två stora gräsplaner.

Entrésidorna har utbyggda förråd, enkla eller dubbla och den andra sidan har balkonger, likt loftgångar. I ytterkanterna av området är dubbla och enkla garagelängor av olika längd placerade. Gräsytorerna har lekplatser, piskställningar, hägnad bollplan. I de smala trädgårdarna finns uteplatser som åtskiljs av träplank.

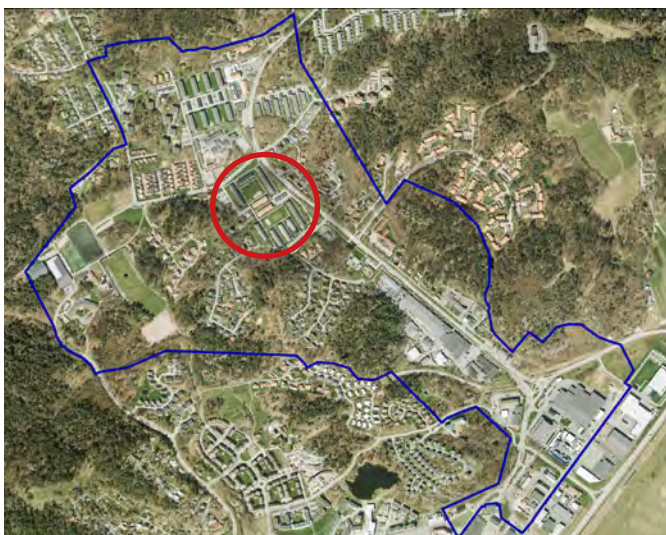
Radhuslängorna har tre tydligt olika sidor: en med vit liggande träpanel eller vit putsad fasad på entrésida med smala lodräta tegelpartier mellan husen och förrådsutbyggnader, en sida med indragen balkong och uteplats med träpanel på fasaden, samt tegelgavlar. Mellan förråden bildas små entrézoner.

Garagelängorna byggdes 1969 och har pulpettak, som bildar motfallstak på de dubbla längorna, tegelgavlar, slät fasad och liggande lackad teakpanel på originallyftportarna. De enkelsidiga garagen har en baksidefasad av stående träpanel, som på senare tid fått fasad plåt.

Att särskilt tänka på

Radhusens tre olika fasaduttryck med puts, träpanel och tegel.

Karaktäristiskt för området är de många och långa garagelängorna, ofta med originalportar bevarade. Garagelängorna är en påtaglig tidsmarkör för området.

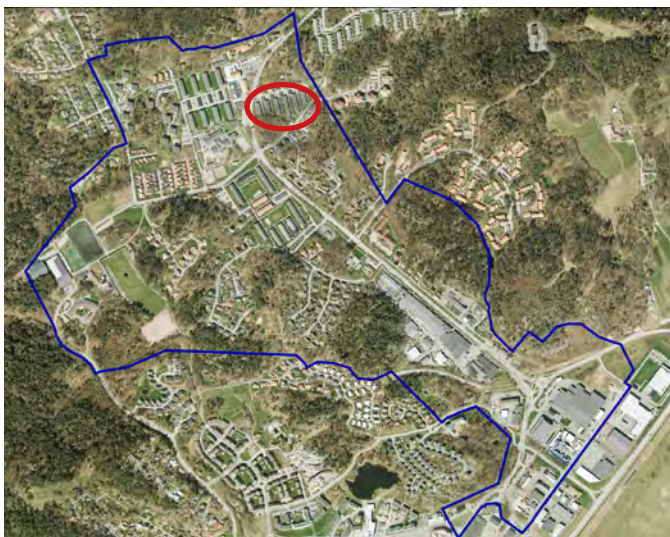
Figur 55. Radhuslänga

Figur 56. Radhuslänga med tydligt olika uttryck på olika fasader.

Figur 57. En nästan 100 meter lång garagelänga med originalportar.

LÅNGLOFTSHUS

Öster om Kongahällavägen ligger det första flerbostadshusområde som byggdes i Torslanda, de är uppförda 1963. Det är sex stycken tvåvåningslammellhus med fem vidhängande garage. Entréerna nås via utanpåliggande loftgångar för lägenheterna på övervåningen och direkt i markplan för de nedre lägenheterna. Trädgårdarna är små och vända åt väster liksom balkongerna och uteplatserna. Låga trästaket av olika slag inramar trädgårdarna.

Husen har flera fasadmaterial, plåt på gavlarna och balkongfronterna samt loftgångarna, olikfärgade småstensbelagda skivor på fasaderna. Synliga betongkonsoler stöttar loftgången. Trapporna har metallräcken och betongsteg med ballast, på vitmålat betongfundament.

Ursprungligen satt det eternitskivor på gavlarna och på långsidorna liggande träpanel med eternit mellan fönstren. Den nuvarande skivbeklädnaden sattes på 1985.

Hustypen är ovanlig med de snedställda trapporna och helt utanpåliggande loftgångarna, men har gjorts om och förlorat sitt ursprungliga uttryck.

Figur 58. Långloftshus med trädgårdar och garagelänga

Figur 59. Långloftshus med de synliga betongkonsolerna och de snedställda trapporna.

Att särskilt tänka på

De synliga betongkonsolerna som stöttar loftgången och de snedställda trapporna.

RADHUS, SOLÄNGSVÄGEN

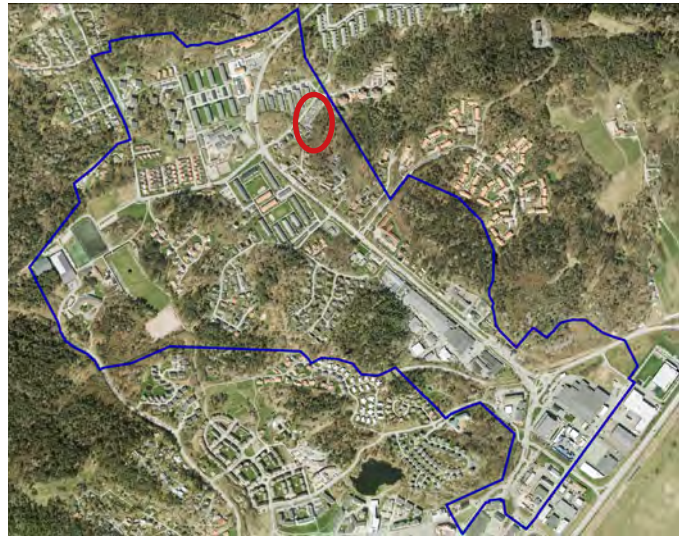
Längs Solängsgatan öster om Kongahällavägen ligger tretton radhus från 1964. Radhusen har två våningar och är förskjutna i djupled mot varandra så de bildar en zig-zag-länga i gatubilden. Fasadens ursprungliga enkla kvadratiska form har en funktionalistisk karaktär, förstärkt av att taket går närmast i linje med fasaden. Mycket små trädgårdar med uteplats vetter åt gatan i väst och kantas av låga trästaket och buskar. På baksidan där entréerna är placerade skapas ett intimt entrérum under tak mellan fasad och förråd. Baksidan ger ett både stramt och dynamiskt intryck, då den taggiga linjen har tre höjdetapper husens, förrådens och trästaketens.

Bakom radhusen tar skogen vid. I söder finns två mindre garagelängor vid bergsfoten.

Att särskilt tänka på

Den ovanliga zig-zagformen som bildas genom husens inbördes placering.

Husens enkla kvadratiska form balanseras ursprungligen av spelet mellan liggande och stående panel på fasaden.

Figur 60. Radhuslängans entrésida

Figur 61. Radhuslängan med zig-zag form och i förgrunden den ursprungliga fasadbeklädnaden.

VERKSAMHETSLOKALER

I södra delen av undersökningsområdet kantas Kongahällavägen av verksamhetslokaler. De etablerades främst mellan 1960- och 1990-talen. En majoritet av dessa byggnader är enkelt utformade i två till tre våningars höjd och upptar stora volymer.

Att särskilt tänka på

Byggnadernas skala; i förhållande till de stora volymerna håller byggnaderna ändå en relativt mänsklig skala.

Figur 62. Verksamhetslokaler enkelt utformade i två våningar.

VILLOR

Bland villorna inom undersökningsområdet ligger några få äldre bostadshus kvar som härrör från tiden före 1930. Dessa var en del i en traditionell gårdsanläggning. Endast en av lantbrukets ekonomibyggnader finns ännu kvar inom undersökningsområdet.

På 1940- och 1950-talen tillkom ett mindre antal villor, mestadels utefter Kongahällavägen. Ett tiotal finns kvar.

Under 1960-talet byggdes ytterligare några fristående villor av hög kvalitet.

Under perioden 1970 till 1990-talet har området i huvudsak kompletterats med villor. Efter denna fas har ytterligare ett villaområde etablerats och smärre förtätningar med villor och radhus gjorts.

Att särskilt tänka på

De få kvarvarande bostadshusen från bysamhället ger, tillsammans med den enda ekonomibyggnaden från samma tid, området en förankring bakåt i tiden.

1960-talets villor håller ofta en hög kvalitet både tekniskt och arkitektoniskt.

Figur 63. Bostadshuset från en av Röds gårdar.

Figur 64. Bilden visar den enda ekonomibyggnaden från tiden då jordbruket var den dominerande näringen.

Figur 65. Bostadshuset från en av Röds gårdar.

Figur 66. Relativt nybyggda radhus.

Figur 67. Villor uppförda under 1960-talet.

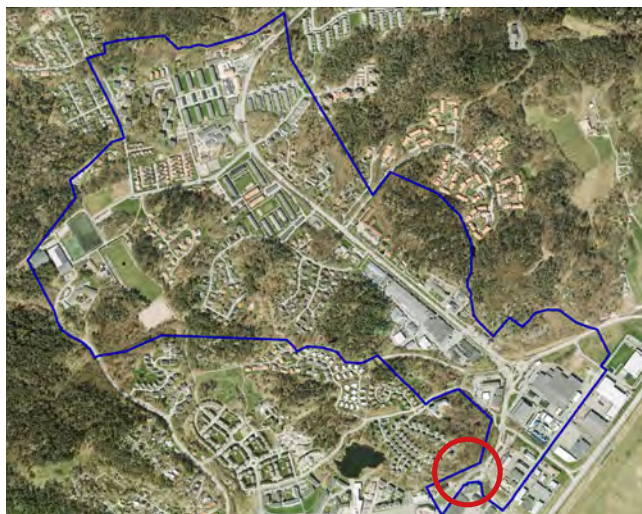

Figur 68. Villaområde bebyggt under 1990-tal.

FLYGPLATSEN

Torslanda var Göteborgs första flygplats, invigd utställningssommaren 1923 och ersatt av Landvetter 1977. Flygplatsens äldsta flygledartorn är placerat nedanför berget på stationsbyggnaden som ritades av A. Jonsson och öppnades 1938.

Torslanda yngre flygledartorn är placerat uppe på berget utanför undersökningsområdet för denna rapport, på fastigheten Torslanda 1:62. Flygledartornet är ritat 1968 av BJR arkitekter genom arkitekterna Frederik Bjurström, Jon Ivar John och Nils Inge Rosén. Tornet invigdes 1969.

Att särskilt tänka på

Att ha två generationer flygledartorn förstärker berättelsen om flygets historia i Göteborg.

Figur 69. Torslanda äldsta flygledartorn.

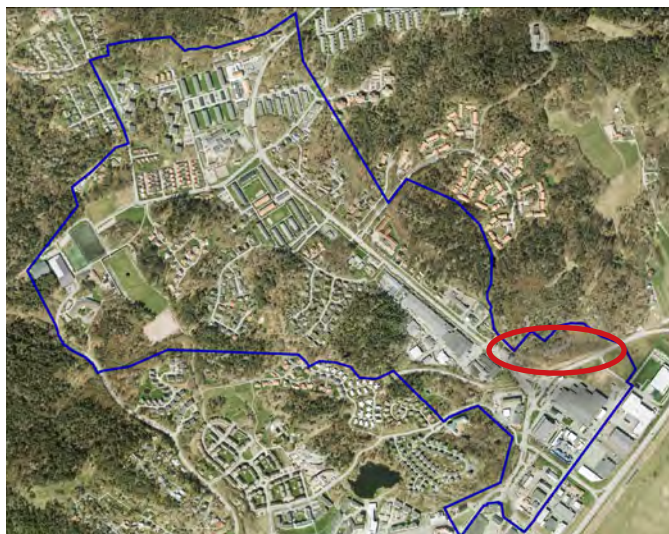
Figur 70. Torslanda yngre flygledartorn.

Äldre vägmiljö

Längst i söder finns en äldre vägmiljö med uppbyggd vägbank, stenförstärkt yta, väghållningssten, stenhägnader och en liten bro. Vägen kallas Burs skogsväg och är en liten kvarvarande bit av vägen som ledde in till Göteborg och upp till Torslanda kyrka.

Att särskilt tänka på

Vägmiljöns olika delar förstärker varandra och skapar tillsammans ett spännande och innehållsrikt stråk. Väghållningsstenen utgör en lagskyddad fornlämning.

Figur 71. Stenhägnader intill den gamla vägen.

Figur 72. Den gamla vägmiljön.

Figur 73. Vaghållningssten intill den gamla vägen (fornlämning Torslanda 233).

ANALYS

MILJÖER OCH OBJEKT ATT SÄRSKILT VÄRNA (jfr s. 49)

Kyrkomiljön

Kyrkomiljön tillför en tidsdimension som inte är lika tydlig i andra delområden eller i programområdet som helhet. Den historiska berättelsen som byggnaderna bär speglar särskilt tydligt samhällets organisatoriska framväxt. De äldre byggnaderna tillför också en individuell arkitektonisk variation.

Området bör inte ytterligare bebyggas då den historiska berättelsen då riskerar att bli otydlig och det miljöskapande värdet riskerar att gå förlorat.

Punkthusen

En tydlig kvalitet är samspelet mellan arkitekturen och naturen. De omsorgsfullt och tidstypiskt utformade husen har en tydlig karaktär, med bland annat motfallstak och indragna trapphus och genomsiktighet vid entrén. Även där de är placerade på en kulle utgör de inget dominant inslag i miljön, men husen är desto mer miljöskapande.

Stenåldersboplats Torslanda 94

Boplatsen har ett högt pedagogiskt värde genom sitt lättförståeliga och tillgängliga läge. Den är en av få boplatser i Torslandaområdet som inte är skadad eller arkeologiskt borttagen. Fornlämningen bör bevaras i framtida eventuella planerade åtgärder. Förutsättningarna för att framtida analysmetoder ska kunna utläsa fördjupad information om förhistorien är att det finns orörda fornlämningar kvar.

Den gamla skolan

Det gamla skolhuset har också ett lokalhistoriskt värde och utgör ett komplement till miljön kring kyrkan.

Garage

Garagelängorna är en påtaglig tidsmarkör för området. En nästan 100 meter lång garagelänga med originalportar markerar bilens betydelse för Torslanda.

Vägmiljön

Vägmiljöns olika delar med bland annat en lagskyddad väghållningssten, förstärker varandra och skapar tillsammans ett spännande och innehållsrikt stråk.

Stensättningar

Stensättningarna Torslanda 21 och 60 är några av de få gravarna från brons- och järnåldern i området. De är placerade med omsorg på lägre höjder med utsiktsmöjligheter mot andra stensättningar. Läget och siktlinjen (på kartan med vita streckade linjer) emellan lämningar är en del av fornlämningens kontext och därigenom betydelsefullt för såväl upplevelsevärdet som för att förstå fornlämningen. Höjdlägen och siktlinjer kan av länsstyrelsen bedömas vara en del av fornlämningsområdet och därmed ha samma skydd som fornlämningen i sig.

Flygledartornet

Att ha två generationerna flygledartorn förstärker berättelsen om flygets historia i Göteborg.

FORNLÄMNINGAR OCH ÖVRIGA KULTURHISTORISKA LÄMNINGAR

Fornlämningar

Tolv kända, kvarliggande fornlämningar finns inom programområdet: **Torslanda 18, 21:1-2, 60, 94, 100:1, 102:1, 110, 185, 199, 233, 250 och 260.** De utgörs av boplatser, gravar och ett vägmärke.

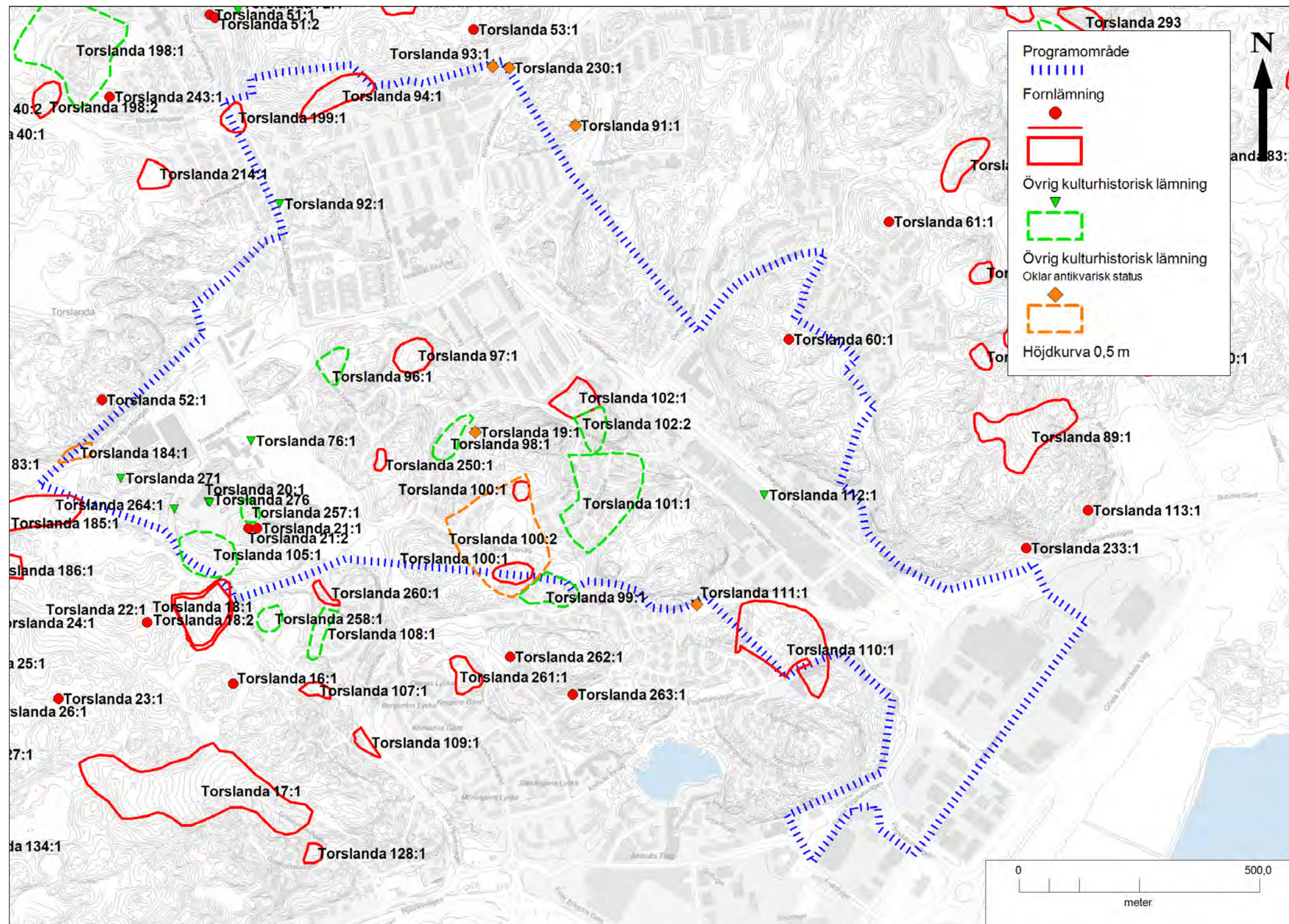
Borttagna/förstörda lämningar

Sexton borttagna eller förstörda fornlämningar finns inom eller i direkt anslutning till området: **Torslanda 20, 76, 92, 96, 97, 98, 99, 100:2, 101, 102:2, 105, 111, 112, 184, 257 och 258.**

Övriga kulturhistoriska lämningar

Drygt tjugo övriga kulturhistoriska lämningar finns i programområdet. De utgörs av såväl borttagna fornlämningar som av befintliga lämningar utan fornlämningsstatus, men med visst antikvariskt värde.

Sju av dessa bedöms i detta underlag ha en **oklar antikvarisk status** (jfr s. 5) och bör därför särskilt uppmärksammas vid vidare planarbete, även om de idag saknar lagskydd.

Lämningar med i detta underlag bedömd oklar status

- **Torslanda 100:2, 111 och 184** är boplatser registrerade som borttagna eller förstörda. De kan delvis kvarligga på grund av äldre, begränsad undersökningsmetodik eller oklara förhållanden vid borttagandet.

- **Torslanda 91 och 93** utgör så kallade fyndplatser. Dessa saknar lagskydd men indikerar ofta en förhistorisk boplatz och därmed en fornlämning.

- **Torslanda 19 och 230** utgör så kallade "fornlämningsliknande bildningar" där fornlämningsstatus ej kunnat fastslås.

Okända lämningar

Oexploaterade ytor som inte genomgått arkeologisk utredning kan innehålla tidigare okända fornlämningar, vilka kan förändra förutsättningarna för byggnation.

ARKEOLOGISKA UTREDNINGAR

Arkeologiska utredningar 1998-2000

Tre regelrätta arkeologiska utredningar genomfördes i området åren 1998, 1999-2000 samt 2000. Fornlämningsbilden inom dessa utredningsytor är välkänd (gul yta på kartan).

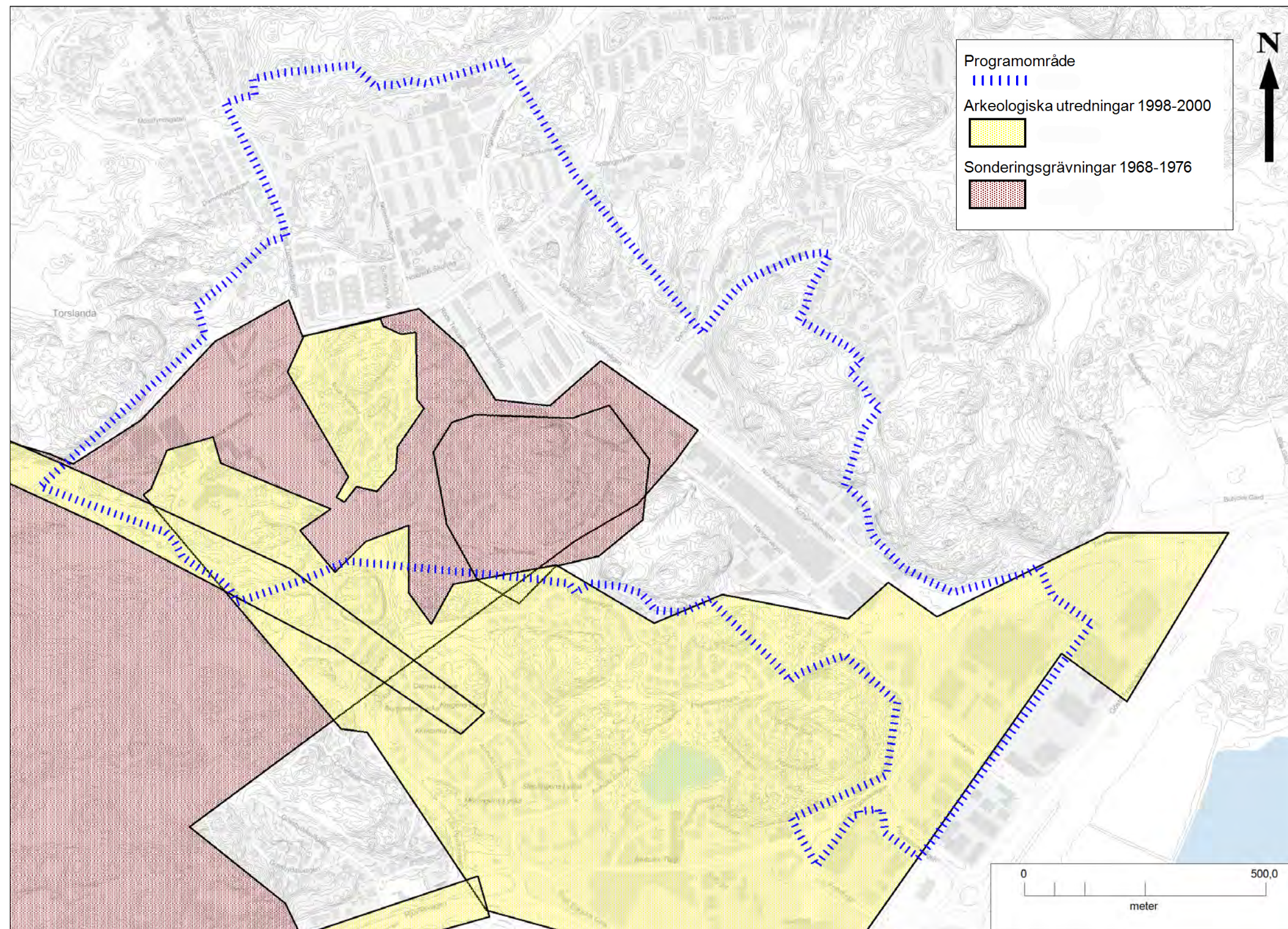
Sonderingsgrävningar 1968-1976

Två så kallade sonderingsgrävningar, liknande en arkeologisk utredning, gjordes i området åren 1968 och 1976.

Sonderingsområdena rekommenderas att återigen genomgå en arkeologisk utredning, i det fall man planerar att exploatera dessa ytor (röd yta på kartan).

Ej utredda, oexploaterade ytor

Inom programområdet finns obebyggda ytor som inte varit föremål för arkeologisk utredning. Den kända fornlämningsbilden och landskapets utseende indikerar möjligheten till ytterligare, ännu okända fornlämningar inom dessa ytor, varför en arkeologisk utredning bör göras inför eventuell exploatering.

Tilläggsinventering

Arkeologiska utredningar gjorda före 2014 har på grund av dåvarande lagstiftning inte tagit hänsyn till kulturhistoriska lämningar från 1800-talets första hälft. Efter en ändring i Kulturmiljölagen 2014 kan sådana lämningar få fornlämningsstatus. En särskild inventering av denna typ av lämningar kan därför komma att behöva göras även i de områden som redan varit föremål för arkeologisk utredning.

Planering

En arkeologisk utredning bör beställas tidigt i planprocessen då det i samband med denna kan framkomma tidigare okända fornlämningar, vilket kan förändra förutsättningarna för planerad exploatering.

Den arkeologiska utredningen ger förutsättningar för att lättare integrera och bevara fornlämningar i planen.

Det är länsstyrelsen som beslutar om en arkeologisk utredning ska utföras enligt 2 kap. 11§ KML.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Tryckta källor och litteratur

Andersson, Stina och Ragnesten, Ulf (red.) 2005. *Fångstfolk och bönder: om forntiden i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum

Kleen, Inga-Lisa (red.) 1976. *Torslanda i modern tid: en skrift om kommunen som blev en stadsdel i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs kommun

Lönnroth, Gudrun (red.) 1999. *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande*. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret

Persson, Gustav (red.) 1956. *Torslanda: en sockenskildring*. Torslanda: Kommunfullmäktige

Winberg, Björn 1992. En ny fornminnesinventering - bakgrund, genomförande och reflexioner, ur *Fynd, Tidskrift för Göteborgs Arkeologiska Museum och Fornminnesföreningen i Göteborg* 1992/2

Övriga källor och arkiv

Göteborgs stads Infovisare, kartan för Natur, kultur och sociotop

Göteborgs stadsmuseums arkiv

BBR Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister

FMIS Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformationssystem

Arkeologiska rapporter

Arkeologisk arkivrapport 1963:11 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1966:52 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1966:51 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1969:01 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1971:29 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1974:21 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1976:01 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1976:08 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1977:02 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1977:03 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1977:05 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1980:01 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1981:08 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk arkivrapport 1984:15 Göteborgs Arkeologiska Museum

Arkeologisk rapport 2000:02 Göteborgs stadsmuseum

Arkeologisk rapport 2002:22 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2004:22 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2004:42 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2005:02 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2005:13 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2005:17 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2005:45 Göteborgs stadsmuseum
Arkeologisk rapport 2007:49 Göteborgs stadsmuseum
Rapport 2002:21 Bohusläns museum och Göteborg stadsmuseum
Rapport 2000:22 Bohusläns museum och Göteborg stadsmuseum

Kartor

Ekonomiska kartan 1934

Ekonomiska kartan 1973

Generalstabens karta över Hisingen 1863

Amhult och Kärr 1791 (Karta över Amhult och Kärrs inägor, beteshagar, holmar, torvmyrar och uppodlingsmark i Göteborgs och Bohus län, Hisings Västra härad och Torslanda socken år 1791)

Storskifte av Torslanda sockens utägor 1802

Röds bys inägor och kalvhage 1806 (Karta över Röds bys inägor och kalvhage i Göteborgs och Bohus län, Hisings Västra härad och Torslanda socken år 1806)

Karta över Röds by, laga skifte 1836

